

XII. FEJEZET.

A RÁKÓCZYAK, ZRÍNYIEK ÉS THÖKÖLY IMRE HARCZAI.

Források. *Kézikönyvek:* Mint a megelőző fejezetekben. *Kütfők, monografták, értékezősek:* Salamon, Magyarország a török hódítás korában. Nagy Szabó Ferencz, Memoriale; Szalárdy János, Síralmas Magyar Krónika; Bethlen János, Rerum Transsylvanicarum libri IV; Toldy F., Eszterházy Miklós nádor munkái; Szalay, E. M. nádor élete; Eszterházy Miklós nádor levelei több gyűjteményben. *I. és II. Rákóczy György:* Szilágyi Sándor, mindkét fejedelemnek, Rákóczy Zsigmondnak és Lorántfy Zsuzsánnának életrajza; Erdély és az északkeleti háború; Kemény János, Önéletírása és levelei több gyűjteményben; Ötvös Á., Brandenburgi Katalin fejedelemsége, Rejtelmes levelek I. R. Gy. korából; Karácson, I. Rákóczy Gy. első hadjárata; Thaly Kálmán, Bercsényi Imre és a gróf Bercsényi-család I. kötet; Szilágyi Sándor, egész sora az oklevél publikációknak, melyek a két fejedelem diplomatiái összeköttetéseire vonatkoznak; ugyanattól: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése stb. *Zrínyi Miklós a költő és hadvezér:* Szécsi, Zrínyi Miklós életrajza; Rónai Horváth Jenő, Zrínyi Miklós hadtudományi munkái; u. az. A Zrínyi és Montecuccoli közti vita iratai; u. az. Zrínyi M. hadtudományi elvei; u. az. Zrínyi M. a költő mint hadvezér; u. az. Az 1664-ik évi Rába- és Muramelléki hadjárat és a Szt.-gotthárdi csata; u. az. Az 1664-ik évi felsőmagyarországi hadjárat; Pauler Gyula és Kanyaró Ferencz, Zrínyi és Montecuccoli; Kanyaró F., Síralmas panasz, Zrínyi M. a hadi író; Thury József, Zrínyi M. hadtud. elveinek forrása; Csuday, A Zrínyiek a magyar történelemben; Illéssy, Kanizsa 1664. évi ostroma; *Thököly Imre:* Angyal Dávid, Thököly Imre életrajza; Thaly Kálmán és társai, Thököly I. és főbb híveinek naplói és levelei; Deák F. és Koncz J., A bujdosók levelezése; Gergely, Teleky-codex; Tört. Tár, oklevelek és Zrínyi Ilona levelei; Thaly, Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez, az 1683-ik évi táborozás stb.

A felsoroltakon kívül még a Theatrum Europæum, Ortelius, Mittheilungen des k. u. k. Kriegsarchivs és számos más munka.

I. Rákóczy György háborúi.

Rákóczy küzdelmei a fejedelemség biztosítására 1631—1633. Bethlen Gábor halála után az erdélyi rendek a fejedelem iránti hálából nejét, *Brandenburgi Katalint* emelték a fejedelmi székre, a kormányt azonban Bethlen unokaöcscse, Bethlen István, vitte. De Bethlen Gábor hamvai még el sem voltak takarítva, midőn a viszály kitört, miután Katalin, ki már férje életében titkon a katolikus vallásra tért át, Csáky Istvánnal szövetkezve a kormányzót megbuktatni igyekezett. A viszály vége az volt, hogy Katalin lemondott s fejedelemmé 1630 november 26-án **Rákóczy György** választatott meg.

1631—1633.

A bécsi udvar és Eszterházy Miklós nádor nem szívesen látták a buzgó protestáns, Bethlen iskolájában növekedett Rákóczy Györgyöt az erdélyi fejedelmi széken s a nádor őt azon ürügy alatt, hogy mint magyar alattvaló a királytól a választás elfogadására engedélyt nem kért, s azt be sem jelentette, továbbá, hogy a szabolcsmegyei hajdúkat a maga részére csábította, megbuktatni igyekezett; sőt a nádor a fejedelem hajdúit 1631 februárban **Szatmárnál**, márczius 3-án pedig **Szinyérváraljánál** fegyverrel is megtámadta és szétverte. A felsőmagyarországi rendek azonban inkább tartván Rákóczyhoz, a nádort nem támogatták, a fejedelem vezérei, *iff. Bethlen István és Zólyomy Dávid* pedig a nádor hadait — szinleg a fejedelem tudta nélkül és akarata ellenére — **Rakamaznál** márczius 15-én megverték és a Tiszán átnyomták; **N.-Kállót** szintén megtámadták, de mivel várát bevenni nem tudták, felgyújták.

Szatmár.
Szinyér-
Váralja.Rakamaz.
N.-Kálló.

Miután azonban Ferdinándnak ez időben Gusztáv Adolf svéd királyljal gyült meg a baja, ki Rákóczyt is szövetségre hívta föl, a császár Eszterházyt a béke mielőbbi megkötésére utasítván, az ápril 2-án Kassán meg is köttetett.

Rákóczynál nem hiányzott a hajlandóság a svéd szövetségre s erre a rendek egy része által is ösztönöztetett, de fejedelemsége, melyre id. Bethlen István és Prépostváry is törekedtek, még ko-

1631—1636. rántsem volt eléggé biztosítva arra, hogy ily lépést kockáztasson ; az 1632. év november 16-án pedig Gusztáv Adolf fényes diadalai után a lützeni csatában elesvén, ez a dolognak Ferdinándra kedvezőbb fordulatot adott. Rákóczy tehát a hadjárat eszméjével felhagyva, miután Ferdinándtól Katalin özvegy fejedelemné Munkács és Tokaj váraira örökös adományt nyert, 1633 szeptember 28-án megkötötte az *eperjesi* végleges békét, mely Rákóczynak Ferdinánddal való viszályát megszüntette.

1636. **Bethlen István támadása 1636-ban.** Bethlen István, a nagy fejedelem öcsese, s Erdély kormányzója, már 1630 szeptember 28-án, midőn Brandenburgi Katalin a fejedelemségről leköszönt, a Kolozsvárott egybegyült rendek által Erdély fejedelmévé választatott; de miután nem volt reménye arra, hogy a fejedelemséget megtarthassa, megegyezett Rákóczyval egy új választásban, mely azonban nem reá, hanem Rákóczyra esvén, István úr félre állott.

Rákóczy mindazonáltal, daczára annak, hogy István úr fia, ifj. Bethlen István és veje Zólyomy Dávid neki kitünő szolgálatokat tettek, a Bethlen-család iránt nem volt jó szívvél; javaik nagy részét elkobozta, Zólyomy Dávidot pedig, a ki igaz, hogy még a fejedelem megbuktatására is törekedett, élethossziglan való börtönbe vetette Kővárrott. Még nehezebben esett Bethlen Istvánnak, hogy a fejedelem 1635-ben, csekély ok miatt, István úrnak a nagyreményű ifj. Bethlen István halála után megmaradt egyetlen fiát, Bethlen Pétert, is elfogatni akarta; miután kérése nem használt, István úr várait hadi lábra állítá, sereget gyűjtött s úgy a rendeknél, mint a portánál Rákóczy ellen panaszt emelt.

Bethlen István fiát Ecsed védelmére hagyván, maga a budai pasához ment, ki támogatását megígérte.

Huszt. Rákóczy ugyan a császártól a várt segedelmet meg nem kapta, de legalább annyit kivitt, hogy egy királyi had, mintegy tünteteskép a török ellen, táborba szállott; a fejedelem pedig ostrom alá fogta **Huszt** várát. Az ostromló hadat azonban Bethlen Péter szétverte, István pedig a budai pasa seregével, melynek vezérletét a pasa a temesvári béglerbégre ruházta, már a Tiszán is átkelt.

Az erdélyi rendek a fejedelem mellé állván, Rákóczy október 2-án Tordáról hadaival elindult, Kornis Zsigmondot, Ibrányit

és Huszárt pedig a magyarországi birtokain szedett dandárral a 1636. Gyula felől közeledő török elé küldé. 1636 október 6-án Szalonta Szalonta. mellett ütközött meg Kornis a temesvári pasával s bár a török sereg ereje sokszorta nagyobb volt, oly előnyököt vívott ki, hogy a béglerbég a Horgas ér mögé vonúlt; itt éjjel Győry Jakab hajdúcsapata által meglepően megtámadtatván, a török had szét-szóródott és Lippára ment.

Rákóczy most a fősereggel Boros-Jenőre menetelt, s miután Bőjthy István és Kemény János az esztergomi bég dandárát Pankotánál megverték, Paulisnál foglalt állást. Lippa és Paulis közt Pankota. azonban csak előőrs-csatározások folytak, mert Bethlen és a temesvári pasa már alkudozásokat kezdtek a fejedelemmel. A béke ezután Szászvároson megkötetett. Bethlen javait visszakapta, de lűséget kellett hogy fogadjon a fejedelemnek; a porta pedig az erdélyiek szabadságát új athnáméval biztosította.

Rákóczy György hadjárata III. Ferdinánd ellen 1644-ben. Rákóczy Eszterházy Miklós nádor ellenségeskedése 1644. és pártfogójának: Pázmány Péternek halála daczára nemcsak megmaradt fejedelmi székében, de sőt azt még fiának isbiztosította, ki az 1642-ik évi márczius 4-én tartott gyulafehérvári országgyűlésen utódjául választatott. Ily módon megerősödvé levén, most már hajlandóbb volt a francia és svéd követek azon ismételt fölhívásának engedni, hogy a protestantismus védelmére a császár ellen fegyvert fogjon. Erre pedig ok volt elég, mert az eddigi békekötéseknek a vallás-szabadságra vonatkozó részeit az udvar mellőzte s a sérelmek ellenében még a hatalmas nádor sem tudott orvoslást szerezni; alkalmat pedig egyrészt a svédek diadalai, másrészt a felsőmagyarországi rendek elégületlensége nyújtott. Csak a török volt még az akadály, mert a porta 1642-ben a császárral új békét kötvén, Rákóczynak a hadjáratra engedélyt nem adott. A francia és svéd követek fáradozása azonban nemcsak a fejedelemnél ért czélt, ki 1643 ápril 26-án a szövetséget megkötötte, de a portánál is, mely Rákóczynak az engedélyt 1643 december végén megadta.

A fejedelem az országos hadakat 1644 február 1-ére Kolozsvárra rendelvén, miután György fiát Erdélyben kormányzóul hátrahagyta, február 2-án hadaival megindúlt. A főoszloppal

1644. maga a *fejedelem* Nagyváradnak, egy másik oszloppal *Zsigmond* fia N.-Károlynak, a harmadikkal legtehetségesebb vezére **Kemény János** Szatmárnak tartott. Magyarországi hadai, melyekhez a hajdúk és némi török csapatok csatlakoztak, Piskoltnál *Bakos Gábor* alatt gyülekeztek.

N.-Kálló.

Rákóczy február 16-án N.-Kállót megadásra kényszerítvén, innét bocsátotta ki felhívását a magyar nemzethez, hogy az alkotmány és vallás-szabadság kiküzdésére zászlói alá siessen; serege rövid idő alatt 70,000 főre emelkedett s oszlopai diadalmasan nyomultak elő. **Kemény János** megvette **Szatmárt** és **Szendrőt**, azután benyomult Borsodba; Gyulay Ferencz megvette Forgách-tól rövid küzdelem után **Kassát**, hova Rákóczy két nap múlva ünnepélyesen bevonult. *Bakos Gábor* a bányavárosokat hódoltatta meg, *Kapronczay* a Vág völgyén *Galgócz* felé nyomult elő, míg a fejedelem *Kornissal* a Garam vidékének tartott. Ápril 17-én bevétetett **Fülek**, négy nappal később **Szécsény**, kevéssel ezután **Léva**. Néhány hét alatt majd egész Felső-Magyarország az osztrák és morva határokig Rákóczy kezében volt.

Szatmár.
Szendrő.

Kassa.

Fülek.
Szécsény.
Léva.

A császár e támadásra nem lévén elkészülve, védőrendszabályokhoz oly későn nyúlt, hogy az erdélyiek diadalait meg nem akadályozhatta. Április havában végre, midőn *Torstenson* serege a dánok támadása folytán visszatérni kényszerült, *Puchheim* és *Göcz* tábornokok alatt öt gyalog- és tizenöt lovasezred, összesen 14,000 főnyi erővel vonult be Magyarországra, míg a nemesi fölkelés *Eszterházy Miklós* nádor alatt *Nyitrán* gyülekezett.

Galgócz.

A császári vezérek mindenekelőtt *Kapronczay Galgócznál* megállapodott hadát verték vissza, mely harcban maga *Kapronczay* is elesett, részint, mert legközelebb volt, de meg azért is, hogy Rákóczynak *Torstenson* svéd seregével *Morvaországban* való egyesülését megakadályozzák. Ezután visszavették *Lévát*, **Füleket** és **Szendrőt** s május végén tovább előnyomulva ostrom alá fogták **Kassát**.

Léva.
Fülek.
Szendrő.
Kassa.

Rákóczy minden igyekezetével sem bírt a töröktől derekasabb segítséget kieszközölni s mivel erejét a svédekkel való csatlakozásig kimélni akarta, ütközetet kerülve, a császáriak elől egész *Drégely-Palánkig* hátrált; egyuttal pedig a nádorral alkudozásokat kezdett, melyek *Szendrőben* folytak, de eredménytelenül

végződtek. Ez idő alatt azonban Kemény János Kassa fölmenté- 1644.
sére indult s miután Szerencset, hol a németek még Rákóczy Szerencs.
családi sírboltját is feldúlták, visszavette, június 14-én 15,000
főnyi seregével a császáriakat Kassa alól elűzván, a várost az Kassa.
ostrom alól fölmentette. A császári tábornokok Eperjes felé
vonultak vissza, de utóvédük Kemény által június 26-án előbb
Somosnál, majd Eperjesnél megveretett, midőn pedig ostrom Somos.
alá fogták Sáros várát, Kemény által innét is elűzettek és a Eperjes.
Szepességen, Liptón és Turóczon át egész *Bajmóczyig* szorítottak Sáros.
vissza.

Itt a császáriak a Homonnay János és Csáky István által
Lengyelországban szedett hadakkal erősödtek, Murány várát Murány.
pedig Szécsy Mária, Wesselényi Ferencz kezébe játszotta. Kemény
ennélfogva magát e vidéken nem tarthatván, augusztus 10-én
visszavonult, Pucheim által egész Szendrőig követve. A fejede-
lem ezalatt Regéczet ostromolta és Homonnay birtokait dúlta, Regécz.
a császáriak ellenben megverték Ónodnál Ibrányi Mihály hadát, Ónod.
Szerencset pedig elhamvasztották.

Időközben Torstenson újból Csehországhoz közeledván,
Göcz tábornok hadteste visszahivatott, minek folytán a Kemény
által újból szorongatott Pucheim is visszavonult és a Vág-
vonal védelmére szorítkozott. Rákóczy ostrom alá fogta még
Rimaszécset, azután hadait téli szállásokra bocsátá. Rimaszecs.

A béke-alku e közben *Nagy-Szombatban* megindult, de
miután Rákóczy követei a svédek győzelmei következtében túl-
csigázott követelésekkel állottak elő, az alkudozás eredményre
nem vezetett.

A hadjárat folytatása 1645-ben. A svédek az 1645-ik 1645.
év márczius 6-án Jankau mellett a császáriakon újabb fényes
győzelmet nyertek és Torstenson most már a magyar határok felé
közeledett. Rákóczy ennek folytán, bár Ferdinánd őt a Bethlen
által birt hét megyével újabb is megkínálta, a francziákkal és
svédekkel 1645 ápril 22-én ujonnan szövetséget kötött s hadaival,
melyek Rakamaznál gyülekeztek, újból megindult. Útközben
parancsot vett ugyan a portától, hogy a hadjáratot azonnal be-
szüntesse és békét kössön, de Rákóczy ezt figyelmen kívül hagyva
utját folytatta, megvette és felégette Füleket, innét Nyitrára Fülel.

1645. ment, hol egy *Douglas Róbert* tábornok által vezetett svéd dan-
 Nagy-
 szombat. dárral egyesült, azután pedig **Nagy-Szombatra**, melyet május
 28-án ejtett hatalmába. A porta a fejedelemnek Nagy-Tapolcsány-
 ban egy újabb tiltó rendeletet kézbesítettett, de Rákóczy ezzel sem
 törődve, Nagyszombatról *Zsigmond* fiát és *Kemény Jánost* egy
 14,000 főnyi hadtesttel a Brünn ostromló Torstenson segítségére
 küldötte, míg maga szintén a morva határra, Gödingig nyomult elő.

Itt vette György fia jelentését, hogy a temesvári pasa
 Erdélybe készül betörni; Budára küldött követe, Szentpályi, csak
 a budai pasa újabb fenyegetését hozta, míg Puchheim, kit a tavasz-
 szal a császár Bécs védelmére rendelt, de a ki most, miután Tors-
 Szendrő. tenson a Bécs elleni támadással fölhagyott, nélkülözhető volt, a
 fejedelem háta mögött az erdélyiek által körülzárt **Szendrő** föl-
 mentésére indult, onnét pedig Kassa felé szándékozott.

Ily körülmények közt Rákóczy most már maga is komolyan
 törekedett a békére. Az előleges béke 1645 augusztus 8-án kötete-
 tett meg, a vegleges pedig 1645 december 16-án *Linczben*.
 Rákóczy a svédeknek küldött segélyhadat visszavonta, mire Tors-
 tenson is Brünn ostromával felhagyni és Morvaországból kitaka-
 rodni volt kénytelen. A linczi békében Rákóczy megnyerte meg-
 felelő kárpótlások fizetése mellett Tokajt, Tarczalt és Regéczet,
 továbbá biztosított nemzetségének az örökösödés Bethlen István,
 illetőleg Péter után, Ecsedre, Nagy- és Felső-Bányára; a Bethlen
 által birt hét megyét olykép nyerte meg, hogy Szatmár és Szabolcs
 megyét fiai is holtukig bírják, Szatmár város pedig mindaddig
 Erdélynél maradjon, míg a fejedelmi székben Rákóczy nemzetsége
 ül. Végre Ferdinánd a protestans vallás szabad gyakorlatát bizto-
 sította, a többi sérelmek orvoslását pedig a legközelebbi ország-
 gyűlésre bizta.

E kedvező béke a háborúnak Ferdinánd és Rákóczy közt
 véget vetett; de véget ért nemsokára — 1648-ban, az október
 24-én megkötött westphali békével — maga a harminczéves
 háború Németországban is. Ugyancsak az 1648-ik év november
 11-én Rákóczy György meghalt s a fejedelmi széken fia, II. Rá-
 kóczy György követte.

Rákóczy Györgyről sokan azt állítják, hogy egész törek-
 vése csak nemzetségének emelésére volt irányítva. Igaz, hogy

nemzetségének nagy hatalmat, mérhetetlen vagyont szerzett; 1645.
de azt hazája hasznára fordította; vagyona jövedelmeiből viselte
háborúit, és Erdély nemcsak hatalomban és dicsőségben, de
vagyonban is vele együtt gyarapodott. Hadviselése nehéz visz-
nyok közt is szerencsés volt, s a nagy művet, melyet Bocskay
megkezdett, a linzi békével I. Rákóczy György fejezte be.

II. Rákóczy György háborúi.

A moldvai hadjárat 1653-ban. II. Rákóczy György 1653.
nem követte atyja nyomdokait. Míg amaz a körülményekkel szí-
goruan számot vetve, mindig a legközelebbi, biztosan elérhető
célok után törekedett, II. Rákóczy György nyugtalan, hír és
dicsőség után szomjazó lelke messzebb kalandozott. Kevés idővel
fejedelemségbe lépése után már a lengyel királyság után áhitozott;
midőn a lengyelek királylyá *János Kázmért* választották, terveitől
egy időre ugyan elütetett, de azért a lengyel ügyekbe való beavat-
kozást folyton szem előtt tartotta. Erre alkalom 1652-ben nyílt,
midőn a kozákok, kiknek hetmanja **Chmielniczki Bogdán** már
öreg Rákóczy Györgynek felajánlotta támogatását a lengyel korona
megszerzésére, a lengyel királylyal nyílt háborúba keveredett.
Rákóczy e háborúban támogatást nyújtott *János Kázmér*nak. E tá-
mogatás ugyan elkésett, de hátrányos következménye lőn, hogy
háborúba keverte Rákóczyt **Lupul** moldvai vajdával, a kozák
hetman rokonával. Ez ugyanis Rákóczyra boszus levén, ellene a
portán fondorkodott, a mit a fejedelem azáltal torolt meg, hogy a
fellázadt moldvai bojárokkal és *Máté oláh* vajdával szövetkeztén,
hadait *Boros János*, majd később *Kemény János* vezérlete alatt
Moldvába küldé. Egy hónap múlva Moldva fővárosa: **Jassi** *Kemény* Jassy.
kezében volt, honnét **Lupul** a kozákokhoz menekült. *Kemény* a
vajdai székbe a bojárok által választott *Görgicze Istvánt* helyez-
vén, hadai egy részét hazabocsátotta s maga is haza készült. De
ekkor 10,000 főnyi kozák sereg vonult be Moldvába s *Kemény*
egyik, *Boros* által vezetett hadosztályát **Foksánynál**, magát *Foksány*.
Keményt május 22-én a *Teleschin* folyó mellett **Koprinkánál** *Koprinka*.
megverte s így **Lupul** fővárosába visszatért. De a segélyre jött

1653. *Máté* havasalföldi vajda és a magyar hadak Lupult és a kozákokat megvervén, a magyar, oláh és a szintén segélyül jött lengyel hadak az ismét megfutott Lupult magát **Szucsavában** ostrom alá fogták, mely ostrom alatt Chmielniczki kozák hetman fia Timus, Lupul veje is elesett. A hetman most kozák és tatár hadakkal Szucsava fölmentésére sietett, de elkésett. Szucsavát a szövetségesek bevették, mire a zsákmánytól elesett tatár khán Lupult elfogatta és lánczokban Konstantinápolyba küldte.

Moldva e hadjárat által Rákóczytól függő viszonyba jutott.

1655. **A havasalföldi hadjárat 1655-ben.** Oláhországban Máté vajda halála után Rákóczy védence: *Sorbán Konstantin*, Radul fia választatott vajdává; de a személy és orosz hadak ellene föllázadtak s egy Hériza nevű bojárt vajdává választván, Konstantint elűzték.

Rákóczy nem volt hajlandó Oláhországra nyert befolyását föladni, s hadait fölkészítvén 1655 tavaszán személyesen indult a Havasalföldre a lázadást elfojtani. Az erdélyi és az oláh hadak junius 27-én **Ploesti** közelében ütköztek meg, s a csata Rákóczy fényes győzelmével végződött. Hérizát a törökök, hova menekült, kiadták és a fejedelem Erdélybe vitette. Rákóczy vezére, Boros ezután egész Oláhországot meghódoltatta.

Most már a Havasalföld is Rákóczy Györgyöt uralta.

1657. **A lengyelországi hadjárat 1657-ben.** A X. Károly svéd király és János Kázmér lengyel király közt kitört háború új alkalmat szolgáltatott II. Rákóczy Györgynek a lengyel ügyekbe avatkozni. Szövetségét mindkét fél kereste s mindkettő kilátásba helyezte Rákóczynak a lengyel koronát. A fejedelem hosszas habozás után a svédekhez csatlakozott, daczára annak, hogy a fejedelmi tanács nagyobb része a lengyel szövetség mellett nyilatkozott, mely nemcsak a lengyel trónt biztosította volna fiának, de magának is a szepesi városokat. A fejedelem a svéd szövetséget főként azért választá, mert X. Károly a lengyel trónt nem fiának, hanem magának a fejedelemnek ajánlotta föl, mi nagyra-vágyásának czélja vala, továbbá vallási okokból is. Az egyezmény 1656 november 20-án köttetett meg, s daczára annak, hogy a hadjáratra sem az erdélyi rendektől fölhatalmazása nem volt, a mit pedig hitlevele szerint kikérnie kellett volna, sem a portától enge-

délye, a mit különben már a moldvai és oláh hadjáratoknál is 1657. mellőzött, végre pedig daczára annak, hogy a bécsi udvar a hadjárat ellen tiltakozott, II. Rákóczy György, Erdélyben Rhédey Ferenczet, Serédy Istvánt és Barcsay Ákóst helytartókul visszahagyva, az *1657-ik év január 14-én Visken* táborba szállott, *január 18-án* pedig közel 40,000 főnyi sereggel, melynek fővezérletét **Kemény Jánosra** bízta, Lengyelországba menetelt.

Kétségtelenül nagy és nehéz vállalat volt, mely Rákóczy előtt állott, de az eddig elért sikerek a különben is vállalkozó szellemű, nagyravágyása által hajtott fejedelemnek oly önbizalmat adtak, hogy minden nehézségen győzedelmeskedni vélt.

Már az elindulás első napjaiban az erős tél, a nagy hó nehézségeket okozott, melyek a *Priszlop* hágón való átkelésnél még sokszorosan fokozódtak. De az erőfeszítések, a kitarás győzedelmeskedett és február 2-án Rákóczy már Stryjben volt. Lemberg semlegességet fogadott, az ezt szintén ígérő, de azután ígététől eltérő **Przemysl** ellenben ostrom alá vétetett és megsarczoltatott. **Przemysl.** A lengyelekkel az első összeütközés **Sambor** tájékán következett be, **Sambor.** de mivel ezek főereje Danczkánál küzdött, Rákóczy seregének, mely a csatlakozott kozákokkal, daczára az eddigi nagy fogyatéknak, 50,000 főre ment, a lengyelek útjába akadályt nem vethettek.

Przemysl alatt fogadta Rákóczy a császár követségét, Szelepcsényi György kancellárt, Homonnay Györgyöt, Rákóczy Lászlót és Révay Dánielt, kik őt visszatérésre inteni, vagy a Lengyelország elleni támadásról lebeszélni és János Kázmérhoz való csatlakozásra rábírní igyekeztek; ugyancsak lengyel földön vette a fejedelem a szultán erélyes tiltakozó parancsát. De mindez hiábavaló volt; Rákóczyt balsorsa ragadta magával, ellenállhatatlanul, a szomorú vég felé, melyről persze ez időben Rákóczy környezetében senkinek sejtelve sem volt.

Márczius 20-án érkezett Rákóczy az ország fővárosa: **Krakó** **Krakó.** elé s miután Lubomirszky, a lengyel vezér, a ki a Krakóban levő svéd csapatokat ostromolta, közeledésére elhúzódott, *a fővárost e napon megszállotta* s Báthory István híres, fényes városába ünneppélyesen bevonult. Két napi tartózkodás után, Krakóban kapitányul *Bethlen Jánost* hagyva, tovább menetelt, hogy a svéd király seregével egyesüljön. Az egyesülés a svéd sereggel április 11-én ment

1657. végbe és a svéd király Rákóczyt nagy fényvel fogadta. A hadműveletekre nézve elhatározott, hogy a szövetségesek — ha a lengyel sereggel, mely előlük mindenütt kitért — meg nem ütközhetnek, előbb Brzestet, azután Zamoiscot fogják ostrom alá.

Rákóczy már most idegenkedve látta, hogy a lengyel főurak, kik őt hívták, nemcsak hogy nem jönnek vele tárgyalni, de sőt még nem is válaszolnak neki; ennek oka az volt, hogy a lengyelek megtudván, miszerint a fejedelem X. Károlylyal a lengyel királyságra az ország egy részének átengedése mellett szövetkezett, tőle teljesen elpártoltak.

A Visztulán Zavichostnál ápril 19-én átkelvén, úzóbe vették ugyan a lengyeleket, de ezek sehol helyt nem állottak, minek folytán a szövetségesek Brzest alá szállottak és azt ostrom alá fogták.

Itt érte el Rákóczyt a válság.

A bécsi udvar ugyanis a dán királyban Svédországnak új ellenséget támasztván, X. Károly kénytelen volt Rákóczytól elválni, kinek seregéből több ezer kozák és oláh hadat is zsoldjába fogadott. A császár maga 16,000 főnyi sereget küldött János Kázmér támogatására, mely már a lengyel határokhoz közeledett; Lubomirszky beütött Magyarországra s földülta Munkácsot, Beregszászt, Szatmárt, majd beütött Máramarosba is; a szultán meghagyta a tatár khánnak, hogy Rákóczyt Lengyelországból űzze ki; végre János Kázmér most már hadait egyesítvén előbb a tatár khánnal egyesülni és Lublin felé előnyomulni szándékozott.

Bzrest május 23-án kapitulált, de ez is csak baj volt a fejedelemre, mert a svéd király, mint Krakóban, itt sem akart egy embert sem hagyni és a várat Rákóczy volt kénytelen megszállani, mi seregét újból apasztotta. Ugyanez történt junius közepén, midőn Varsó rövid ellenállás után föladott.

Ez volt a szövetséges hadak utolsó együttes működése s a svédek *junius 22-én* Rákóczytól elváltak.

Lengyelország két fővárosa és nagy területe Rákóczy kezében volt ugyan, de a lengyel király, a szultán és a császár seregei ellen hogy lett volna képes azokat megvédeni, most, midőn egyetlen szövetséges cserben hagyta, hadai pedig naponta fogyatkoztak. Hogy a csapás teljes legyen, a kozákok, mihelyt a tatárok kö-

zeledését megtudták, zsákmányukat féltve Rákóczy seregét szintén elhagyták és haza takarodtak. 1657.

E vészteljes helyzetben, most már csak egy maroknyi haddal, csak nagy, erős jellem tudta volna helyét megállani, vagy magának a tisztességes visszavonulást biztosítani. De Rákóczyt lelki ereje épen e legváltóságosabb helyzetben hagyta el. Még mindig remélt s a helyett hogy védelemre, vagy mielőbbi gyors visszavonulásra gondolt volna, rohant az ellenség torkába. Pedig hadai egyre maradoztak tőle, alvezérei sürgették a visszavonulást. Egyszerre körül volt véve a lengyel és tatár seregektől. Gyalázatos békét kellett *julius 22-én* Czárni-Osztrovban aláírnia. Bocsánatot kér a lengyel királytól, neki mindent visszaad, a svédektől és kozákoktól eláll, a tatár khánt értékes ajándékkal megengeszteli és egy millió kétszázezer forint hadi kárpótlást fizet.

De a szerencsétlenség még nem telt be. Az áruló lengyel biztos: *Sapieha* nem haza felé, de a tatár sereg közepébe vezette a szerencsétlen erdélyi sereget s a tatár fogságból a fejedelem csak gyors meneküléssel szabadulhatott. A sereg Kemény Jánossal egyetemben nem menekülhetett; *Sapieha* újabb árulása folytán a tatárok által körülfogatott s fogolylyá tétetett. Azon a napon, *julius 31-én*, midőn a szerencsétlen fejedelem magyar földre ért, Kemény és hada rabságba estek és a Krimbe hurczoltattak.

Az első török támadás Rákóczy ellen 1658-ban. 1658.

Rákóczy betegen, testben és lélekben megtörve érkezett 1657 augusztus 4-én Ecsedre, 17-én ment be Erdélybe, Szamosujvárra, hova azután országgyűlést hirdetett. De az egész ország föl volt ingerülve a fejedelem ellen, legkivált pedig azok, kiknek fiai, rokonai a hadjáratban vagy odavesztek, vagy most tatár rabságban sinlődnek.

Saját országával mindazonáltal csak végzett volna Rákóczy, s a tatár rabságban levők kiváltása is csak végbement volna, de most jött a nagyobb csapás. A szultán, felbőszülve Rákóczy többszörös engedetlenségén, elhatározta letételét és nemsokára megérkezett a fermán, mely Erdély rendeinek megparancsolja, hogy Rákóczy helyett más fejedelmet válaszzanak. Ez meg is történt és fejedelemmé Rákóczy híve: **Rhédey Ferencz** választatott meg,

1658. úgy mindazonáltal, hogy ha Rákóczynak a szultánt megengesztelni sikerül, Rhédey visszalép.

Medgyes.

Rákóczy rövid időre visszavonúlt ugyan, de csakhamar ismét a cselekvés terére lépett. Hajdúkat toborzott, megszállotta Jenőt, melynek átadását a török most követelte, majd a rendeket 1658 január 22-én **Medgyesen** ostrom alá fogván, Rhédeyt visszalépésre kényszeríté. Jól tudván azonban, hogy e lépését a török megtorlatlanul nem hagyja, rögtön fegyverkezett s ellenállásra készült.

Rákóczy ily módon végtelen könnyelműséggel kihívta maga ellen a végzetet, az országot pedig, melyet nyugodtan, boldogan vett át, a megsemmisülés veszélyébe sodorta; ez annál kevésbbé bocsátható meg neki, mert arra, hogy Erdélyt a török ellen maga, saját erejéből megvédelmezze, képes nem volt, szövetségesül pedig nem ajánlkozott senki, s így a gyászos vég — úgy magára, mint Erdélyre — előrelátható volt.

Köprili Mohammed nagyvezír a megtorlással nem soká késett. 1658 február havában az oláh, márcziusban a moldvai vajda, Rákóczy szövetségesei, országukból kiűzetek, a nagyvezír nagy sereggel útrakelt Erdély ellen, utasítván egyszersmind úgy a tatár khánt, mint a temesvári és budai pasákat, hogy támadólag előnyomuljanak.

Lippa.

Rákóczy 10,000 főre menő hadaival a részekben tartózkodván, a Jenő felé közeledő budai pasa serege fölött június 26-án és július 5-én **Lippa** mellett diadalt aratott. Ezzel azonban sorsán nem változtatott. Rövid napok múlva megérkezett a nagyvezír serege Temesvárra, míg kelet felől a tatárok, az új moldvai és havasalföldi vajdák benyomultak Erdélybe. Rákóczy hadaival Nagyváradtól délre táborozott, de nem volt bátorsága sem Erdély megvédelmezésére, sem a nagyvezír megtámadására. A török augusztus 29-én megszállotta **Jenőt**, melyet Ujlaky szeptember 2-án föladott, a tatárok pedig a **Bodza** szorost védelmező székelyeket szétszórván, elárasztották az országot, földülva, porrá égetve mindent, a mi útjukba esett. Brassó, Szeben és más száz városok magukat megváltották, de Gyulafehérvár, Enyed, Marosvásárhely, Torda, Kolozsvár, szóval az összes nyílt városok és útba eső falvak irgalmatlanul elpusztítottak. Ezután áttörtek a tatárok a Részekbe s

Jenő.

Bodza.

Nagyvárad kivételével, melyet kapitánya : Gaudi Endre megvédelmezt, Bihar- és Szilágy megye nagy részét szintén földúlták. 1658.

Szeptember 20-áig tartott e kegyetlen dúlás, a mikor is a tatár és oláh hadak, a nagyvezír parancsára, Erdélyből kivonultak, majd 100,000 embert ölvén le és huzcolván mint foglyot magukkal.

A nagyvezír ugyanis az erdélyi rendek Barcsay Ákos vezette követsége által, az évi adónak 15 ezerről 40 ezer aranyra való fölemelése, Lugos és Karánsebes átadása s 500,000 tallér hadi költség fizetése fejében megengeszteltetett s miután Barcsay Ákost Erdély fejedelmévé nevezte ki, a szultán hívására Konstantinápolyba visszatért.

Az 1659-ik évi hadjárat. A másodszer is letett fejedelem, bárha országát a legnagyobb veszély idején hűtlenül elhagyta s Erdély védelmét még csak meg sem kísérlette, nem tudott a hatalomról lemondani, s hogy ahhoz ragaszkodhassék, ahhoz némi joga is volt. Barcsay eljárása nem volt tiszta és Erdély rendei a *kinevezett* s török parancsra, a rendek egy része által megválasztott fejedelemnek csak kénytelenségből hódoltak, most is föntartván, mint Rhédeynél, a Rákóczy mint törvényesen választott fejedelem hűségére való visszatérés lehetőségét. De sőt az ország is mintegy két részre volt szakadva ; a megyék és a szászok Barcsay, a székelység és a Részek Rákóczy pártján állottak. Midőn Barcsay a török unszolására Rákóczy ellen hadat gyűjtött, ez a polgárháborút kikerülő Váradot visszabocsátá ugyan az országnak, de azért augusztus hóban mégis csak fegyverrel kellett az ügyet eldönteni. 1659.

Rákóczy hadai Székelyhidnál, Barcsay és a rendek serege Keresztesnél gyülekeztek. De Rákóczy gyorsabb volt ; szeptember 3- n már Tordánál állott s az ország hada nem ütközött meg vele, hanem elszéledt, Barcsay pedig Dévára, onnét pedig, török segílyt sürgetendő, Temesvárra futott. Rákóczy ezután a szeptember 24-én Marosvásárhelyen tartott országgyűlésen a fejedelmi székbe visszaült.

Rákóczy most újra az oláh vajdák segítségével vélte magát föntarthatni s *Mihnye* havasalföldi vajdával szövetkezve, a hozzájuk állani nem akaró *Ghika*, moldvai vajdát megtámadta s elűzte,

1659. helyébe *Konstantint* helyezvén; e hadjáratban Rákóczy *Mikes Kelemen* alatt 10,000 főnyi haddal vett részt. De e győzelemnek nem vette hasznát Rákóczy, mert már november 2-án a tatár khán Mikes és Mihnye seregét szétverte.

Pedig most lett volna szüksége úgy a vajda támogatására, mint saját, Mikes alatt levő hadaira, mert **Szidi Ahmed**, az új budai vezír-pasa már útban volt Rákóczy ellen. Mintegy 17,000 főnyi sereg fölött rendelkezett még Rákóczy s a **Vaskapu** szorost fölkelő hadakkal megszállván, maga a főszereggel Hátszegnél foglalt állást. De Huszszsein egri pasa a szorost megkerülte s így **Szidi Amednek** utat nyitott, mire Rákóczy **Zajkányig** előnyomulván, a pasával 1659 november 22-én megütközött. A küzdelem nehéz, véres volt s Rákóczy, miután majd 4000 vitéze elvérzett, leveretett. Kevés nappal ezután a pasa Rákóczynak egy a Részekből érkezett hadát is megvervén **Tordánál**, Medgyesre ment, hova **Barcsay** országgyűlést hirdetett. Az országgyűlésen azonban alig jelent meg néhány ember, mire a pasa, 1500 főnyi török csapatot hagyván **Szebenben** **Barcsay** mellett, bosszusan hazament.

Szeben. Alig takarodott ki a török, Rákóczy nyomban **Szeben** alá szállott s azt ostromolni kezdé; de sem ennek, sem **Dévának** ostroma a tavaszig eredményre nem vezetett.

1660. **Az 1660-ik évi hadjárat. Nagyvárad eleste.** A következő tavaszon a porta Ali pasa szerdár vezérlete alatt új hadat indított meg. A szerdárt megelőzte **Szidi Ahmed**, ki tavaly Erdélyben semmit sem végezhetvén, a szerdár megérkezése előtt még valamely nevezetesebb dolgot óhajtott végrehajtani és a vezírség hadaival, mintegy 25,000 fővel, **Várad** felé indult s miután a **Rákóczyhoz** futó hajdúk néhány helységét földülta, **Debreczent** megtámadta és megsarcolta, **Kolozsvárnak** tartott.

Rákóczy a budai pasa mozdulatairól s azon szándékáról, hogy Erdélybe benyomúl, május 13-án tudomást nyervén, **Szeben** ostromával azonnal fölhagyott és **Szamosújvárra** ment, hadait kiegészíté s azután **Kolozsvár** védelmére **Szászfenes** és **Gyalu** közt, a csatát a budai pasával elfogadandó, állást foglalt. Midőn a pasa serege közeledett, **Rákóczy** a harcot mégis inkább elhalasztani akarta, de alvezérei és a székelyek a harcot követelték, sőt **Rákóczyt** még gyávasággal is vádolák. Erre **Rákóczy** helyt állott és a

csata 1660 május 22-én végbement. Daczára a fejedelem hada csekély számának, a küzdelem hosszas volt; Rákóczy maga igaz hősiességgel küzdött s már 17 török hullott el csapásai alatt, midőn az Oláh-Fenes felé hátráló székelyek segítségére sietvén, sisakja leesett, födetlen fejére súlyos vágást kapott és összeesett. A fejedelem eleste után serege nem soká állott helyt és megfutott. II. Rákóczy György súlyos sebesülten vitetett testőrei által Nagyváradra s ott június 6-án küzdelemteljes életét befejezte.

Nagyratörö reményei közül egy sem ment teljesezésbe s nem hogy királyi koronát nyert volna, de elvesztette országát, mely azontúl a török játékszere lön; elvesztette Erdély szabadságát, alkotmányát, el mindazt, a miért Bocskay, Bethlen és I. Rákóczy György küzdöttek s a linczi béke, mely elődjei félszázados küzdelmeinek ára volt, ezentúl hitvány foszlány lett a császár kezében. Hogy ballépéseit életével fizette meg, az nem engeszteli ki amaz ezrek halálát, kik érte, miatta elvesztek, nem az ország bukását, mely Magyarország reménye, támasza volt, ezentúl pedig a német és török zsákmánya lön.

Szidi Ahmed ezután, Barcsay hadaival együtt, **Kővárt** szállotta meg, melyet őrsége hamar föladott, azután pedig **Ali** pasa szerdár seregével egyesült, mely a két év óta hátralékos adó és az 658-ik évi hadjárat költségei fejében **Nagyváradot** fogta ostrom alá.

A bécsi udvar, a mint 1658-ban, úgy most is tétlenül nézte Rákóczy és Erdély bukását. Hogyne, hisz Erdély és fejedelmei annyiszor megalázták a császári hatalmat, hogy bukásuk ott csak örömet okozhatott. Rákóczy halála után azonban nem késett De Souches tábornokot a fejedelem halála esetére a császárra szálló Szatmár és Szabolcs megyék átvételére küldeni, a ki azután még Tokajt is kicsikarta az özvegy kezéből. Hogy a török Nagyváradot elveszi-e vagy sem, az a császári vezért nem érdekelte s a bekövetkező eseményeknek a nádorral együtt a rakamazi táborban tétlen szemlélője maradt.

Ali pasa július 10-én 50,000 főnyi sereggel érkezett Várad alá és annak ostromát már július 14-én megkezdte. Rákóczy a várat élelemmel és lőszerrel jól ellátta, de hiányzott megfelelő számú védő őrség; a parancsnokok közül Gyulay Ferencz a feje-

1660. delem tetemeit kísérte Ecsedre, magával vivén, sajnos, az őrség nagyobb részét, Barcsay kapitánya Haller Gábor pedig fogságban volt a pasa táborában. A parancsnokságot ennélfogva **Balogh Máté** alkapitány vitte, ki mellett *Rácz János, Szalárdy János és Ibrányi Mihály* alatt csak 850 főnyi védő őrség állott, a mi Nagyvárad megvédésére, mire legalább 4—5000 fő kellett volna, teljességgel elégtelen vala.

Várad őrsége mindenekelőtt Wesselényi Ferencz nádornál és Souches táborszernagnánál a rakamazi táborban keresett segítséget; de bár a föltételt, hogy a császár hűségére esküdjenek s a beküldendő kapitányt elfogadják, teljesíteni ígérkeztek, a császári vezér mégis addig habozott, hogy végre késő volt. Váradot sem a nádor, sem a császári vezér egyetlen katonával sem segítette meg.

A pasa az ostromlővegeket leginkább a Veres és az Aranyos bástya ellen működteté, de három hétig csekély eredménnyel. Ekkor a pasa a vár árkából a vizet igyekezett levezetni, mi egy rabnő segítségével sikerült is. A védekezés különben is, tűzerek hiányában, megfelelő nem lehetett, mi még rosszabbá vált, midőn augusztus 14-én a keleti kapu közelében levő lőporraktár fölrobbant s a lőszer nagy részén kívül több mint 100 ember elveszván, az őrség 600 főre olvadt le.

Augusztus 24-én Ali pasa rohamot intézett a már említett két bástya ellen, melyek egy része aknák fölrobbantása folytán leomlott, s a törökök föltűzték a félholdat; de ekkor, mint egy százzal előbb Egernél, a *váradai nők* álltak a visszatántorodott védők mellé s a törökök a falakról leszorítottak. A törökök e rohamnál 3000 főt vesztettek, de a védők száma is leolvadt 300-ra. Az elesettek és harczképtelenek közt voltak Ibrányi Mihály, a ki a védelem lelke volt eddig s a rohamnál elesett, Rácz János alkapitány, Leszniczky, stb. és az összes magyar hadnagyk.

A védők még két napig küzdöttek a nagy tülerő ellen, ledőltek bástyákkal, de a harmadik napon, *augusztus 27-én*, miután a fölmentésnek minden reménye elenyészett, miután a várat elégtelen erővel és eszközökkel *45 napon át védelmezték*, a várat szabad elvonulás föltétele mellett föladták. Lélekemelő dolog, hogy e maroknyi nép a szerződésbe még Erdély jogainak föntartását, terü-

leti épségének megóvását és adójának leszállítását is bevette a 1660. föltételek közé, miket a szerdár szintén elfogadott.

A császári fővezér pedig ott állott rakamazi táborában, s bár 1—2000 főnek a várba vetésével Váradot megmenthette volna, tétlenül nézte, mint kerül Magyarország egyik legfontosabb vára, Erdély és a keleti részek kulcsa, a török kezébe.

Kemény János küzdelmei a fejedelemségért 1661—1662.

Sem II. Rákóczy György halála, sem Nagyvárad eleste nem 1661—1662. adta vissza Erdélynek a nyugalmat. Barcsay Ákos fejedelem, hogy a töröknek az 500,000 tallér hadikárpótlást összegyűjthesse, elviselhetetlen módon kezdte az a nélkül is már szegényedő országot zsarolni s miután a «kinevezett fejedelem» különben sem volt Erdélyben népszerű, csakhamar támadt egy — nagyobbára Rákóczy volt híveiből álló — párt, mely a fejedelemségre a Rákóczyak hírneves vezérét, **Kemény Jánost** hívta meg, ki eddig tatár rabságából való kiszabadulása óta Aranyos-Medgyesen visszavonultan élt.

Kemény Barcsay török védelme ellenében a bécsi udvarnál keresett támogatást s miután úgy a nádor, mint Lippay primás részéről ez iránt ígéretet vett, 1660 november 20-án Erdély rendeihez körlevelet intézvén, Rákóczy seregének szerte levő maradványait összeszedte és Erdélybe ment. Barcsay testvérét, Gáspárt, **Örményesnél** megvervén s fölkoncizoltatván, Marosvásárhelyre **Örményes.** menetelt. Barcsay Ákos már Kemény jöttének hírére Görgénybe, testvére András pedig Fogarasba zárkózott, később pedig a fejedelemségről lemondván, Kemény János az *1661-ik év január 1-én* Erdély fejedelmévé választatott.

A nádor és az érsek levelei a fejedelmet és az erdélyi rendeket nem nyugtatták meg teljesen és Kemény János, bármennyire bizott is a császár támogatásában, mégis kísérleteket tett a porta kiengesztelésére és annak jóváhagyását kérte. A tett lépések nem vezettek sikerre s a rendek annál is inkább kénytelenek voltak Keménynek a császárhoz való csatlakozást célzó politikáját jóváhagyni, mert a törökök, tekintet nélkül a folyamatban levő alku-

1661—1662. dozásokra, Bihar, Kraszna és Belső-Szolnok megye területét folytonosan behódoltatták és a váradi pasalikba kebelezték s így nyilvánvaló volt azon szándékuk, hogy a Részeket, talán magát Erdélyt is, a hódoltságához csatolják, mire a fejedelem kérdése bár mellékes, de alkalmas ürügyet szolgáltatott.

A törököt folyton támadásra unszoló Barcsay Ákost és Fogaras. Endrét, ez utóbbit Fogarasnak ostrom útján való megvétele után, Kemény ugyan megölette, de ez a török támadást már el nem hátríthatá, sőt tán sietteté.

Az 1661-ik év június 30-án Ali pasa szerdár és a budai vezír-pasa a Vaskapu szoroson át Erdélybe betörvén, a Maros völgyét török és tatár a három év előttihez hasonló módon iszonyatosan földúlták. Kemény alig 5000 főnyi csekély erejével a törökkel nem mérkőzhetvén, folyton hátrált és a császári sereghez való csatlakozás reményében végre Husztnál állapotodott meg.

A császár tett ugyan intézkedéseket Kemény megsegítésére, de a fejedelem szerencsétlenségére e föl adattal Montecuccoli **Rajmund** tábornagyot bízta meg, ki a maga tudós tervével Erdélyt Erdélyen kívül, Esztergom vagy Buda ostromával akarta megsegíteni. Csak midőn a végveszélyben levő ország fajkiáltásai egyre sürűbben jutottak a császárhoz, indult meg ennek egyenes parancsára, lassan és kedvetlenül. Mintegy 15,000 főnyi sereggel, mely ugyan már augusztus 18-án Tokajnál volt, de innét a 4—5 mentre fekvő Szatmárra csak 12 nap mulva ért el, majd Majtény-nál az elébe jött Keménynyel egyesülvén, útját ugyanily lassúsággal folytatta Erdély felé.

A török-tatár pedig dúlt tovább a Részekben, föl egész Munkács vidékéig, s midőn a szerdár Vásárhelyre ért, 170,000 fogoly követte táborába. A szerdár itt, miután a fejedelemséget fünek-fának hiába kínálta, végre az ott levő csekély számú urakkal szeptember 14-én **Apaffy Mihály** ebesfalvi birtokost fejedelemmé kiáltatta ki.

Ez idő alatt Montecuccoli Kolozsvárra érkezett s bár a magyar nemesség tömegesen csatlakozott Kemény seregéhez, bár úgy Kemény János, mint a táborbeli magyar urak a támadásra szakadatlanul unszolák, erre semmikép sem volt rávehető; végül pedig kijelentvén, hogy *«a császár ő Felsége seregét, melytől a világ*

üdve függ (!?) nem kockáztathatja», szeptember 18-án Keménytől elrálva, hadait, a nélkül hogy ellenséget csak láttak is volna, Szatmár és Kálló vidékén téli szállásokra bocsátá.

1661—1662.

Ez volt a segítség, melyet a nagy, hírneves, tudós tábornagy Erdélynek és fejedelmének nyújtott.

Ali pasa örömmel vette a császári sereg távozásának híret s miután a meghódolást csak a székelyek tagadták meg, ezek városait és falvait október hóban oly kegyetlenséggel dúlta föl, hogy az egész Székelyföld pusztasággá vált, lakói pedig, ha megmenekültek, az erdőkbe, hegyekbe bújdosnak.

A szerdár végre seregét Szebenbe vezette s miután Apaffy védelmére Ibrahim pasát mintegy 4000 emberrel hátrahagyta, Erdélyből kivonult.

Kemény megkísérelte ugyan a székelyek megsegítését, de midőn ez nem sikerült, Erdélyt elhagyván, Szinyérváraljára vonult vissza.

1661 december havában Apaffy Mihály Kemény párthíveit meghódolásra hívta föl. E levelek Kemény kezeibe esvén, a letett fejedelem, ki azelőtt önzetlen hazafiságának annyi jelét adta, de a kit most a nagyravágás ördöge szintén megszállott, alkalmasnak vélte az időpontot, hogy most, mielőtt párthívei tőle elállanak s mielőtt a török segítséget nyújthat, a fejedelmi széket visszafoglalja. A szatmári német kapitánytól némi segélyhadat nyervén, 6000 főnyi seregével, tanácsurai ellenzése daczára, 1662 június 3-án megindult Erdély elfoglalására. Apaffy Mihály Segesvárra húzódott előre s míg egyrészt Keménynyel egyezkedést kísérelt meg, másrészt Ali pasától segélyt sürgetett. A szerdár *Kucusi Mohammed* jenői pasát gyors menetekben küldte Apaffy segélyére s az január 22-én, midőn Kemény már a város alatt táborozott, Segesvárra meg is érkezett.

A pasa, a ki jobban értett a porta védeneczenek megsegítéséhez, mint Montecuccoli, már a következő napon, január 23-án, megtámadta Kemény János Nagy-Szöllös melletti táborát s miután ettől legjobb hívei: Haller Gábor és Pál, Bethlen János és Farkas, Bánffy Dénes, Rhédey Ferencz stb. elállottak, serege fölött diadalt aratott. Az elesettek közt volt maga Kemény János is, a ki a harez alatt lováról lebukván, agyontapostatott.

Nagy-Szöllös.

1661—1662. Apaffy a következő ápril havában török segélylyel ostrom
Kolozsvár. alá fogta Kolozsvárt, melyben német őrség volt, de midőn a császáriak egy oszdtálya Schneidau ezredes alatt Nagybányáról a fölmentésre közeledett, az ostrommal ismét fölhagyott.

A török háború 1663—1664-ben.

A bécsi kormány, melyben az ügyeket Porcia Lajos, I. Lipót mindenható minisztere, intézte, szívesen fogadta ugyan Kemény János fejedelemnek és általa Erdélynek újból a császárhoz való hajlását, de mint láttuk a védelmébe fogadott fejedelmet és országot megvédelmezni nem tudta és nem akarta. *Nem tudta*, mert a hadjáratra régi szokása szerint elégtelen erőt küldött, s a vállalat élére oly vezért állított, ki csak kényszerüségből vezette hadát Erdélybe s kardját kihúzni hajlandó nem volt; *nem akarta*, mert egyrészt politikai rövidlátással Erdély romlásában kereste Magyarország nyugodt birtoklásának eszközét, másrészt pedig mivel irtózott a török háborútól, melybe a császárt Erdély hatatosabb védelmezése sodorta volna.

Pedig a török háború már semmikép sem volt kikerülhető s a császár, ha Nagyváradot megoltalmazza, Keményt a fejedelemségben föntartja, a bekövetkező török háborúra Erdélynek és a Részeknek s jeles hadvezér-fejedelmének önföláldozó lelkes támogatását biztosítja, mi a török háboru folyamára bizonyára beláthatatlan következményekkel van. A félrendszabályokkal pedig azt érte el, hogy Erdély jóformán megsemmisített s földig alázva, a török által adott gyámoltalan fejedelmével egyetemben, a porta rabszolgája lön.

Senki sem volt erről jobban meggyőződve, mint Zrínyi Miklós horvát bán, a költő és hadvezér, a szigeti hős ivadéka, a ki már Rákóczy Györgyben kereste azon erdélyi fejedelmet, a ki a török szövetséggel szakítva, saját és Magyarország erejével, a császár mint magyar király által segítve és támogatva, a törököt az országból kiűzi és Magyarországot a török iga alól fölszabadítja, Prófétai lelke látta, érezte, hogy a fölszabadítás ideje közeleg s úgy szóval, mint lángoló hazaszeretettel megírt örökbecsű irataiban

hirdeti a török háború, a török kiűzésének eszméjét. Ezt azonban *a magyar nemzet saját erejével* óhajt végrehajtani, mert fél attól, ha azt a császár a német birodalom segítségével cselekszi, Magyarország alkotmánya, függetlensége, szabadsága elvesz. *Magyar állandó nemzeti hadsereget* óhajtana tehát létesíteni; nagy hadtudományi készütséggel bírván kidolgozza annak szervezetét, oktató utasításokat ír, hogy e hadsereg tisztjei a bekövetkezendő nagy háborúban ne csak vitézséggel, de észszel, tudással működjenek s a siker annál biztosabb legyen. Búsul Rákóczy lengyel vállalatán, de azután reménykedik annak sikerén, a mi a nagy czélt bizonyára előmozdíthatja; kesereg Nagyvárad elvesztésén, de még jobban Erdély romlásán s élesen, remek iratban kel ki Montecuccoli ellen, a ki félszeg eljárásával Erdély romlásának, Kemény bukásának okozója.

De nemcsak szóval és írásban, tettel is működik eszméje, a nagy török háború megvalósításán. Kevés időre Nagyvárad elvesztése után Kanizsán tűz üt ki, mely a lövegeket, lőszert megsemmisíti. Villámgyorsan terem ott Zrínyi hadaival, ostromolja a várat, a védőőrség már alkudozik s napok, talán csak órák választják el, hogy capituláljon, midőn megjelenik egy császári biztos, a ki a vállalatot a császár nevében betiltja. A gyáva politika, mely veszni engedé Váradot, megakadályozta, hogy helyébe Kanizsa megszereztessek; fél a békeszegéstől, a török háborútól. Mintha bizony Várad megvételével a török a békét nem szegte volna meg s mintha kevés idővel reá a Keménynek megígért segély nem lett volna szintén békeszegés. A török nem tartott a békeszegéstől s míg keleten Váradból, itt nyugaton Kanizsából szabadon dülta a magyar területet; s a beütéseknek Zrínyi egy új erőd, az *Új-Zrínyivár* fölépítésével tudott csak gátat vetni.

Kanizsa megtámadása, Kemény állítólagos megsegítése, mely azonban a fejedelemnek trónjába és életébe került, Erdélynek pedig végső romlására szolgált, Erdély némely váraiban német őrség tartása, végre Zrínyivár fölépítése, képezték az okokat, melyek alapján Köprülü Mohammed erélyes, vállalkozó fia, Köprülizáde Ahmed nagyvezir a már rég elhatározott háborút megindította, s míg a császár miniszterei és követei a béke föntartásán fáradoztak, a nagyvezir minden előkészületet megtett egy

1661—1662. nagy hadsereg felszerelésére, melylyel az 1663-ik év tavaszán a hadjárat megindítandó volt.

1663. **Az 1663-ik évi török hadjárat.** Köprülizáde Ahmed nagyvezír 1663 márczius 21-én indult el 100,000 főt meghaladó seregével Drinápolyból és *junius 8-án* 120.000 emberrel, 135 löveggel Nándorfehérvárra érkezett. A császári kormány még mindig reménykedett a béke föntartásán, s követei, kik Ali pasától a nagyvezírhez küldettek, most már nemcsak az erdélyi várak kiürítését, de Zrínyivár lerombolását is följajlották; de mindez hiába való volt; a nagyvezír megkezdett, dicsőséget ígérő hadjáratát abbanhagyni hajlandó nem volt. A császári kormánynak a békéhez való görcsös ragaszkodásának azon fölülte hátrányos következménye volt, hogy az országban semmiféle védő előkészület nem tétetett; csak július 7-én hivatott fel a magyar nemesség fölkelése, császári hadakból pedig az országban csupán Montecuccoli 6000 főnyi serege állott hadkészen.

A török sereg Eszéken át Budára menetelt, hova július közepén érkezett meg; Eszéken értesült a nagyvezír, hogy egy 115,000 főnyi tatár sereg szintén útban van Magyarország felé. Ugyancsak *július 16-án* tartotta (Rasid effendi szerint) a nagyvezír a hadi tanácsot Budán, mely a következő hadműveletek céljául Érsekújvár megvételeit tűzte ki, s e vállalatra július 30-án indult el.

Esztergomnál a Dunán Kázizádé Ibrahim és Kaplan pasák Párkányba előre tólt 3000 főnyi csapatainak oltalma alatt híd verekelt, melynek elkészültét a sereg Esztergomnál várta be; de már augusztus 5-én, a híd teljes elkészülése előtt, Ali pasa szerdár és Gurdsi Mohammed pasa mintegy 7—8000 főnyi hadtesttel szintén Párkányba keltek át, hol tehát 10—11,000 főnyi török had állott.

Érsekújvár parancsnoka, **Forgách Ádám** főkapitány, török szökevényektől és Puchaim komáromi parancsnoktól értesült az első, általuk 2500 főre becsült hadosztály átkeléséről, továbbá arról, hogy e hadosztály Rasid szerint a híd el nem készülte. Forgách jelentése szerint elszakadása miatt a főszereggel nem közlekedhetik s így nem is támogatható. Erre alapította Forgách azon tervét, hogy a Párkányban levő török hadat megtámadja és megsemmisíti. E vállalatra a pozsonyi, trencsényi és nyitrai fölkelés nemességgel és a vár őrségének egy részével, és

pedig: Gróf Pálffy Miklós 1200 lovas, 600 gyalog, Nyitramegye 1663. 200 lovas, Illésházy György 200 lovas, érsekújvári lovas 400, muskétás 400, összesen 3000 fővel a *julius 6-ikára* következő éjjel Párkány ellen menetelt s a később átkelt 8000 főnyi török hadról tudomással nem bírván, a törököket hajnalban megtámadta. Az első roham Gurdsi Mohammed pasa osztályát érte, de a támadásról értesült török hadak Forgách csapatait készen varták és visszanyomták; Forgách még egy rohamot intézett, de ekkor hadai teljesen szétverettek. A gyalogság majd egészen, a lovasságnak is nagy része, köztük Eszterházy György, Illésházy Ferencz, Lippay János, Szörényi stb. a harcztéren maradt s maga Forgách is csak nehezen menekült Újvárba vissza.

Ahmed pasa nagyvezír a hidon augusztus 9-én kelt át, 15-én ért Érsekújvár alá, melynek ostromát, miután Forgách az átadást Érsekújvár. megtagadta, *augusztus 17-én* megkezdte.

A török hadak (Rasid szerint) öt hadtestben vették Érsekújvárt körül, melyek közül a ruméliai hadtestet a nagyvezír, az anatóliait Juszuf pasa, a janicsárokat a janicsár aga, a negyedik hadtestet Ali pasa szerdár, az ötödiket Kaplan pasa vezette. A várat a nagyvezír 25 nagyobb és 150 kisebb ágyúval lövette, de Forgách, ki a várban még 3000 gyalogossal és 500 lovassal rendelkezett, kezdetben vitézül védekezett, s nemcsak több rohamot visszavert, de még kirohanásokat is intézett. Midőn azonban a török a vizet a vár árkaiból a Nyitrába levezette s 10,000 főnyi tatár és ugyanannyi oláh naddal szaporodván szeptember 22., 23. és 24. napján a rohamokat fokozott erővel ismételte, a vár parancsnokának és őrségének bátorsága és kitartása is alább szállott. A szeptember 25-iki ostromot a védőőrség már nem várta be és Forgách, valamint a német alparancsnokok: Marco Pio, Grana és Locatelli az átadást sürgető legénység kívánságának engedve, Érsekújvárt *szeptember 25-én* szabad elvonulás föltétele alatt föladták.

A várból még 2472 harezképes ember vonult ki, a fölszerelésből 60—70 ágyú, 70 mázsa lőpor, 30,000 puskagolyó, 700 hordó liszt, 300 akó bor stb. állott rendelkezésre, minélfogva a vár föladata indokolva nem volt. Forgách hadtörvényszék elé is állította, de egy évi fogság után kegyelmet nyert.

A nagyvezír a fontos várat Kurt és Husszein pasák alatt

1663
Nyitra.
Nógrád.
Léva.
Galgóc.
Drégely.
Szécsény.
Buják.

7000 főnyi csapat, közte 1500 janicsár őrizetére bízva, annak erődítéseit kijavíttatta s miután hadai Nyitra, Nógrád, Léva, Galgóc, Drégely, Szécsény és Buják várakat is behódoltatták, Budára, majd téli szállásokra Nándorfehérvárra vonult.

Magyarország ismét elvesztette egyik legfontosabb végvárát, és jelentékeny területét, melyet a török a hódoltságához csatolt.

A Montecuccoli által vezetett császári sereg, bár ereje Heister, Sporek és Schneidau tábornokok dandárainak csatlakozása után 15,000 főre emelkedett, az egész idő alatt tétlenül vesztegelt; erejét — mint mindig — most is elégtelennek találta s a törökkel minden összeütközést gondosan kikerülve ide-oda mentelt, s midőn végre látta, hogy a török fővezér az ő tudós manővereire rá sem hederít, az események végét Pozsonyban várta be.

Pedig nemcsak a törökök voltak az országban, hanem a tatár hadak is dúlták azt minden irányban; fel Onódig, nyugaton egész a Vágig, majd Galgócznál a Vágon átkelve s Szent-Györgyöt, Bazint, Modort porrá égetve Pozsonyig; ezután a Morva folyón is átkelve, betörték Morvaországba és dűlásaikat egész Brünn és Olmücz falai alá folytatták.

A császári fővezér pedig ott állott Pozsonynál s míg a török várakat, vármegyéket foglalt el, míg a tatár az országot tüzzel-vassal pusztította és ezeket hurczolt rabszolgaságra, a német sereg Pozsonynál Bécset őrizte és a Duna hidját, hogy török vagy tatár közeledésekor azonnal a másik biztosabb partra átkelhessen.

E szomorú hadjárat egyetlen fénypontja Zrínyi Miklós működése. Már a tavasszal ajánlotta, hogy ha csak néhány ezer főnyi erősítést kap, a töröknek útját állja a Drávnál és a fegyverkezésre időt szerez; de a bécsi kormány minden áron békét keresett, s így ajánlatát elutasították. Midőn a török már az országban volt, fegyverre hívta a horvátokat, megverte a Dráva mellett Arnót pasa hadát, azután pedig Zrínyivár alatt a kanizsai pasa 10,000 főnyi seregét, melylyel Zrínyivárt meglepni és hatalmába ejteni igyekezett.

Dráva.
Zrínyivár.

Nyulak
szigete.

Szeptember közepén a császári sereghez való csatlakozás végett fölfelé indulván, a Nyulak szigetén felkonczolt egy ott tanyázó török hadat, majd 6000 fővel Montecuccolihoz csatlakozván, fölhívta őt, hogy vele együtt a törököt, mely Érsekújvárt már

elfoglalta s hadai nagy részét a többi várak behódítására küldé, 1663.
támadja meg. De Montecuccoli támadó föllépésre rávehető nem
levén, a **Csallóköz** védelmét vette át s Puchaim komáromi kapi- Csallóköz.
tányynyal nemcsak a törökök több támadását verte vissza, de sőt a
Vágon hidat verve, a törököket Ujvár alatt is többször meg-
támadta.

Midőn a nagyvezír Érsekújvár alól Esztergom felé elvonult,
Zrínyi újból fölhívta Montecuccolit, hogy az elvonuló törököt
együtt megtámadják, de ismét hiába. Ekkor Zrínyi maga vállalko-
zott a török főszereg visszavonulásának nyugtalanítására s ezt oly
sikeresen hajtotta végre, hogy foglyainak és zsákmányának nagy
részét tőle elvette, s nemcsak Esztergomig, de hadai egy részével
egész Budáig üldöztette.

Zrínyi ezután a Muraközbe sietett vissza, mert jelenléte itt
szintén szükségessé vált. Alig távozott ugyanis Zrínyi Miklós a
Muraközből, a boszniai pasa tett újabb kísérletet **Zrínyivár** elfog- Zrínyivár.
lalására. De Miklós testvére, *Zrínyi Péter*, a ki a várban vissza
maradt, azt hűségesen megőrizte s a török támadást visszaverte.
Ezután az elvonuló pasát október 11-én **Károlyváros** közelében Károlyváros.
meglepvén, 3000 főnyi seregéből 2000-et levágott és 15 zászlót
vitt diadala jeléül Zrínyivárba. Zrínyi Miklós november vége
felé érkezett vissza, ép jókor, hogy a nagyvezír által Zrínyi-
vár megvételeére kiküldött 16,000 főnyi török-tatár sereget vissza-
verje. A török-tatár had november 27-én a **Mura** partjain teljes Mura.
vereséget szenvedvén, visszavonult.

Zrínyi Miklós téli hadjárata 1664-ben. A fényes 1664.
diadalog, melyeket Zrínyi Miklós a különben szerencsétlen 1663-ik
évi hadjáratban kivívott, Zrínyi nevét egész Európában ismertté
tették s a magyar hőst a császár sem mellőzhetvén, a regensburgi
tanácskozásokba őt is meghívta. Ott elfogadtatott Zrínyi Miklós
azon terve, hogy a hadműveletek még a tél folyamán megkezdés-
senek és azok célja az eszéki híd elrombolásán kívül Kanizsa
megvétele legyen. Ha a nagyvezír ezután a tavasszal újból be-
törne, már a Dráva mellett lett volna föltartóztatandó. Ámde a
regensburgi hadi tanács elfogadta ezenkívül Montecuccoli tervét
is, a ki a Duna völgyében Esztergom és Buda felé kívánt működni
s azonfelül egy sereget Felső-Magyarországon kívánt előnyomul-

1664. tatni. Így tehát az erő, melyet egyesíteni kellett volna, háromfelé szétforgácsoltatott.

Még nagyobb baj volt azonban az, hogy a déli, vagy drávamelléki sereg nem rendeltetett föltétlenül Zrínyi alá, hanem az **Zrínyi Miklós** magyar, **Hohenlohe Gyula** német birodalmi és **Strozzi Péter** osztrák császári vezérek alatt *háromfejű vezérellet* nyert, mi magában elegendő volt arra, hogy a vállalat sikerét lehetetlenné tegye.

A hadjáratra 1664 január elején egyelőre csak Zrínyi Miklós és Hohenlohe serege állott készen s 15—16,000 magyar-horvát, ezek közt gróf *Batthiányi Kristóf* dunántuli főkapitány, gróf *Nádasdy Ferencz* és a veszprémi püspök dandárai, és 9000 németből, összesen tehát mintegy 24—25,000 főből állott s *január 20-án* Zrínyi-várból indult ki. Már két nap mulva elesett a megszállott **Berzencze**, január 25-én az 1000 török által védelmezett **Babocsa**, mire a sereg Szigetvár mellett elhaladva, január 28-án **Pécs** alá érkezett. A város már a következő napon bevételre és felgyújtatott, de a török őrség a várba vonult s azt szívélyesen védelmezni szándékozott.

A vezérek most akként egyeztek meg, hogy Hohenlohe Pécsét fogja ostromolni, Zrínyi pedig Eszék felé megy a hírneves Dráva-híd elrombolására.

Zrínyi Miklós a magyar-horvát lovassággal január 30-án indult el Pécs alól; a törökök mindenütt kitértek előle, a pozsegai szandzsákbég átfutott a Dráván, Dárda kiürittetett. Február 1-én **Eszékre** érve, Szulejmán 8565 lépés hosszú és 17 lépés széles remek hidját felgyújtván, két nap mulva már csak kormos czövekek jelölték a helyet, hol a nagy szultán másfél évszázadon át használt hídja állott. Február 9-én Zrínyi Miklós és Hohenlohe Pécs alatt, melynek ostromával a németek semmiképp sem boldogultak, ismét egyesültek. De itt csakhamar kitört a vezérek közt a viszály és így Pécs ostroma félbenhagyatván, a sereg, miután útközben még **Segesdet** megvette, Zrínyivárhoz visszatért.

A hadjárat eredménye a hátrányos körülmények daczára fényes volt. Három vár, három palánk, 40 ágyu, 3000 ló, 20,000 szarvasmarha foglaltatott el e hadjáratban, elromboltatott a törökök kegyeletének, büszkeségének egyik főtárgya, a Nagy Szulejmán

hídja, elpusztított a vidék, melyen át bevonulni szoktak. Rettegés szállt a törökök szívébe s a rémület egész a szultán trónjáig hatolt, míg ellenkezőleg Magyarország és a külföld a diadalok hírein lelkesült. 1664.

A kanizsai hadjárat 1664-ben. A kivívott siker ismét nagy mértékben emelte Zrínyi vezéri hírnevét, olyannyira, hogy a császár Zrínyit birodalmi hercegi címmel kínálta meg; de Zrínyi úgy ezt, mint a többi külföldi kitüntetésekét szerényen visszautasította.

Ezek után Zrínyi bizvást hitte, hogy a hadjárat folytatására a déli hadsereg parancsnoksága teljesen reá fog bízni, és annak számereje jelentékenyen emeltetik. Ámde a Zrínyit az 1662-ik évi vita óta halálosan gyűlölő, most pedig diadalaira irigy Montecuccoli és az udvarnál hatalmas pártja kivitte, hogy ennek ép ellenkezője történt. Zrínyi nemcsak Hohenloheval kellett hogy a vezérletben ismét osztozzék, de sőt még Strozzi Péter személyében a *harmadik* fővezér is előállott, a hadsereg pedig, a magyar hadak nagy része onnét elvonatván, *12,500 főre szállított le*, míg ugyanakkor Montecuccolinak a Duna völgyében való működésre hivatott serege 28,000, De Souches felsőmagyarországi serege pedig 15,000 főben állapított meg.

Alig lehet kétségünk abban, hogy Zrínyi, ha mint teljhatalmú fővezér áll a sereg élén, annak csekély létszáma mellett is nagy eredményeket ér el; de hogy várhatott valaki eredményt egy ily háromfejű vezérlettől, melynek két feje közt már a hadjárat első részében viszály támadt.

Zrínyi Miklóst ez intézkedés mélyen elszomorította, de ennek daczára kész volt mindent megtenni, a mit csak lehet. De bizony keveset lehetett. A felsőbb vezetés a sereg ostromfölszereléséről idejekorán nem intézkedvén, **Kanizsa** ostroma csak *ápril 27-én* Kanizsa. volt megkezdhető s bár a sereg időközben 18,000 főre emelkedett, eredményre nem vezetett. Hohenlohe már a megszállás második napján, április 28-án különvált, hogy saját terve szerint működjék, a bajorok pedig az ostromban való részvételt egyszerűen megtagadták. A törökök sűrűn intéztek kirohanásokat, az ostrom pedig a mocsarak és az ostromanyag elégtelensége miatt még május végén sem haladt semmire.

1664. Ekkor érkezett a hír, hogy Köprülizáde Ahmed nagyvezír az eszéki hidat helyreállítván, Kanizsa fölmentésére közeledik.

Zrínyi ekkor azt ajánlotta, hogy az ostromló sereg kerekedjék azonnal föl és a nagyvezír seregét, melyet még a mindig nagyító hír sem mond 40,000-nél többre, valóságban tehát alig 30,000, támadja meg; de vezértársai, különösen Hohenlohe, a ki mint Montecuccoli a háborút számokkal viselte, semmikép sem egyezett bele, hogy a 18,000 főnyi sereg a nagyvezír 30,000 főnyi seregét megtámadja. Hiába utalt Zrínyi arra, hogy a török sereg, ha számra nagyobb is, de értékre csekélyebb, s bár a táborban levő összes magyarok a megütközés mellett voltak s arra még Strozzi is hajlandó volt, Hohenlohe, ép úgy, mint két év előtt Montecuccoli, a támadásra nem volt rávehető és hadait *«a kereszténység magasabb érdekeinek megóvására»* Zrínyivárra visszavezette; most már Strozzi is követte, s a déli hadsereg, mely talán örök időkre nevezetes diadalt vívhatott volna ki, a Mura felé visszavonult. Zrínyi a vár előtt még egy kísérletet tett, hogy vezértársait, a várra támaszkodva, ütközetre bírja; de mindez hiábavaló volt: Hohenlohe nem nyugodott, míg serege és a török közt a Mura folyót nem tudta.

A háromfejű déli sereg június 3-án a Mura mögé vonult. Ezzel Zrínyi Miklós kanizsai hadjárata véget ért, s véget ért egyszersmind, mint a következő eseményekből látni fogjuk, Zrínyi Miklós hadvezéri fényes pályája is. Még néhány hétig ott maradt a seregnél, de midőn látta, hogy Montecuccoli Zrínyivárt is föláldozza, a seregétől, várától, befolyásától megfosztott férfiu birtokára, Csáktornyára visszavonult. Még az évben, melyben élete legszebb reményei szertefoszlottak, érte el a halál is, egy vadkan agyara halálra sebezte s Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér, a magyar nemzet reménye és büszkesége, 1664 november 18-án kimúlt.

Zrínyi Miklósban a magyar haza egyik legnemesebb, legönzetlenebb fiát vesztette el, ki fényes tehetségeivel talán megújította volna Hunyady Mátyás király korszakát; de a sors nem királyságra akarta őt emelni, s Zrínyi erre, bár ellenfelei ezzel gyanusíták, nem is vágyódott; az ő osztályrésze keserű csalódás volt minden téren, a melyen hazája javára működni akart.

A felső-magyarországi hadjárat 1664-ben. A regens-^{1664.}burgi haditanács határozatából megalkotott három sereg közül csak a Montecuccoli által vezérelt főszereg volt az, mely tétlenül vesztegelt, míg a déli seregnél Zrínyi Miklós, az északonál Wesselényi Ferencz nádor siettetette a hadműveletek megkezdését.

Előbb csak Nyitra visszavétele tervezetett, de később a nádor az északi sereg létszámának fölemelését és Érsekújvár visszavételét is kérte a császárnál. A készülődések azonban itt is soká tartottak, s midőn a De Souches Lajos gróf tábornagy által vezetett északi sereg 1664 április 15-én Nyitra alá érkezett, Nyitra, még mindig nem volt sokkal több 10,000 főnél. Nyitra 40 löveggel volt felszerelve és 1000 főnyi védőőrséggel bírt. Az ostrom április 17-én kezdődött, de az ostromlővegek csak 27-én érkezvén meg (e napon kapta meg Souches tábornagi kinevezését is), a rés lövés csak ezután kezdetett meg s oly jó eredménnyel folyt, hogy a tábornagy május 3-án már a rohamot készítette elő. A törökök ezt nem várták be s a várat még aznap föladták.

Ezután a sereg Léva ellen menetelvén, május 8-án már a Léva. vár alatt állott. A rossz időjárás, az élelmezés nehézségei, főképen pedig a Kucsuk Mohammed nagyváradi pasa alatt közeledő fölmentő sereg, nem engedték, hogy a tábornagy Lévát komolyabban ostromolja, sőt a császáriakat visszavonulásra bírták, a mit különben Souches azért is szükségesnek tartott, hogy a váradi pasával való mérkőzés előtt Heister altábornagynak a Vág felé közeledő 5000 főnyi hadtestével egyesüljön. A Nyitra irányában való visszavonulás útját azonban a törökök már elállták s Souches kénytelen volt a Garam völgyében fölfelé húzódni. E visszavonulás közben május 16-án ért az északi sereg Zsarnóczához, hol Kucsuk pasa Zsarnócza. (Szt. Kereszt.) 14,000 főnyi serege által megtámadtatott; de a császári sereg a támadást a szűk völgyben, hol a pasa erejét ki nem fejthette, fényesen visszaverte. Az ütközetben, melyet történéseink tévesen *szentkereszti ütközetnek* neveznek, maga a pasa is elesett, mire hadai Esztergomba és Érsekújvárra visszamentek.

Az egyesülés Heisterrel mindazonáltal csak akkor ment végbe, midőn Montecuccoli biztos híreket nyert a déli hadsereg visszavonulásáról, s a mikor már kétségtelenné lett, hogy a

1664. magyaróvári sereg nem fog a Duna mentén előnyomulni, s így Heisterre a főseregnél szükség nincs.

Léva. Az egyesülés után a most már 15,000 főt meghaladó sereg ismét Léva alá szállott, melynek vára négy napi ostrom után június 14-én capitulált.

A tábornagy ezután Nógrád visszavételét tervezte, de miután a fősereg M.-Óvárról a Mura mellé menetelt, hogy Bécs és Ausztria földzetlenül ne maradjanak, az északi sereg ismét a Vág mögé rendeltetett vissza.

A garam-szt.-benedeki csata 1664. július 19-én.

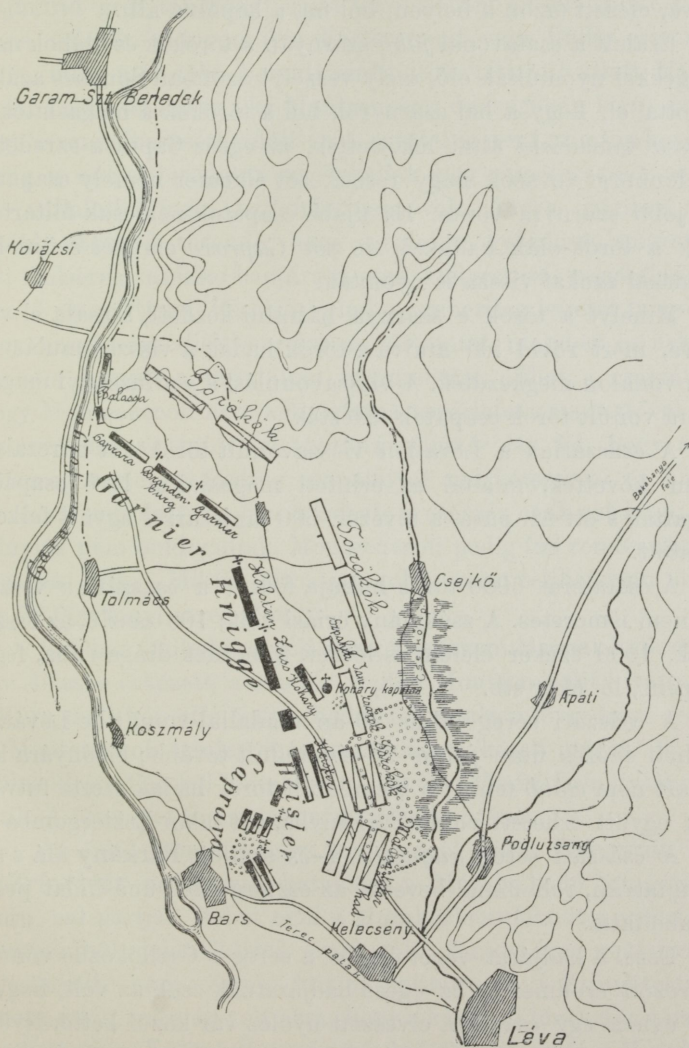
Míg az északi sereg a Vág mögött pihent, Ali esztergomi pasa a budai, esztergomi, egri és érsekújvári csapatokból új sereget alkotott, mely a moldva-oláh hadakkal 25—30,000 főre szaporodván, ezzel Lévát akarta visszavenni, s azt meg is szállotta. Mihelyt Souches erről tudomást, s a hadi tanácsról újabb cselekvésre engedélyt nyert, nyomban Léva fölmentésére indult.

Július 16-án kelt át az északi sereg a Nyitrán, s a következő napon Garam-Szt.-Benedek közelében ütött tábort; július 17-én Souches egész a Garamig nyomult elő és annak partján, Kovácsi és Tolmács helységek közt a fensíkon szállott táborba. A törökök a Garam túlsó partján, részint a magaslatokon, részint a lapályon Léva felé vonultak föl. Az összeütközés a következő napon, *július 19-én*, a *lévai*, a történelem által *garam-szent-benedeki csatának* nevezett ütközetben ment végbe.

Garam-Szt.-
Benedek.

A császári sereg már kora hajnalban fölriasztatott és Souches tábornagy hadait gyors elhatározással a Garamon átvezetvén, (a lovasság és gyalogság átgázolt, a tüzérség egy rögtönzött hídon kelt át) a tulsó parton, *Koháry István* lovasságának földözete alatt, *a mellékoltdali csatavázlat szerint* harcra fejlődött.

Koháry a csejkői patakhoz érve, az előnyomuló spahikat visszavetette, de ekkor a Csejkő helységtől délre fekvő erdő szélén kifejlődött janicsárok erős tüze miatt hátrálni volt kénytelen; a hátrálás egész ama kis ligetig történt, mely a mostani Koháry kápolnától délre van. Itt Glock alezredes a janicsárok előnyomulásának gátat vetett, mely pillanatnyi szünetet Koháry új rohamra használta föl; ez fényesen sikerült, spahik és janicsárok vissza-

A garam-szt.-benedeki (lévai) csata.
1664 július 19-én.

1664. vettettek, de a rohamban a hős Koháry egy janicsár golyója által találva, elesett (azon a helyen, hol ma a kápolna áll).

Ezalatt a csatavonal *jobb* szárnyán a törökök és oláhok nagy tömegekkel nyomultak elő, mely veszélyt azonban Souches azáltal háritotta el, hogy a bal szárnyról, hol a törökök a magaslatokon *Balassa* támadásai által lekötötték, az egész *Caprara* ezredet, a brandenburgi lovasok nagy részét, sőt Garnier némely csapatait is a jobb szárnyra vonta. Ez újabb csapatok nemcsak föltartóztatták a török-oláh hadakat, de sőt *Caprara* ezredes szüntelen támadásai azokat vissza is nyomták.

Mihelyt a török e szárnya hátrálni kezdett, a csata el volt döntve, mert rövid idő múlva a török hadak a visszavonulást az egész vonalon megkezdték. A visszavonulást a podluzsányi magaslatokra vonult török csapatok fedezték.

A császáriak a Léva felé visszavonult törököket harezalakatban követték, miáltal az érintett magaslaton levő csapatok elvágattak s ott Ali pasa, a fővezér, 500 janicsárral együtt felkoncoltatott.

A csatateret 6000 török hullája fődte; a császáriak vesztesége nem ismeretes. A zsákmány óriási volt; 100 zászló, az összes sátrak, 1000 szekér élelem és lőszer, tömérdek drága ruha, fegyver, pénz, ló, ökör stb.

A császári sereg július 20-án diadallal vonult be Lévára s egy heti időzés után *július 28-án* indult tovább; bizonyára kár volt azt nem *előbb* tenni; a megrémült török hadak szerte futván, velök együtt érhetett volna Párkányba, sőt talán Esztergomba is.

Párkány.

A császári sereg *augusztus 1-én* szállott Párkány alá s azt fölgújtatván, rohammal bevette, az esztergomi Duna-hídat pedig elromboltatta.

Ezzel a hadjárat véget ért, és a sereg a Csallóközbe vonult. Határozott eredménye az egész hadjáratnak csak az volt, hogy a mult évben egy csapásra elveszett nyolecz vár közül kettő, Nyitra és Léva, visszakerült. Érsekújvár továbbra is a török kezében maradt és Souches győzelmei sem a háború menetére, sem a békekötésre befolyással nem voltak..

A mura-rábamelléki hadjárat 1664-ben. Mig az északi és déli hadsereg Zrinyi és Souches alatt több-kevesebb

szerencsével harczolt, a *főserég*, melynek föladata Montecuccoli 1664. **Rajmund** gróf tábornagy saját terve szerint az lett volna, hogy a Duna völgyén előnyomulva Esztergomot vagy Budát ostrom alá fogja, mint már több helyütt említettük, tétlenül állott Magyar-Óvárnál. E tétlenség oka Montecuccoli duzzogásán kívül az volt, hogy a rendelkezésére adott erőt, ezuttal is mint mindig, keveselte s míg a német birodalmi segélyhadak meg nem érkeznek, semmiféle vállalatba fogni hajlandó nem volt. Főoka azonban mégis inkább abban keresendő, hogy meglevén győződve, miszerint a déli hadsereg kanizsai hadjárata csak kudarczczal végződhetik, — hisz ő és pártfelei Bécsben minden emberileg lehető megtek, hogy azzal végződjék — várta az időpontot, melyben ez bekövetkezik, s ő mint a birodalom megmentője állhat a császár elé. Hogy Montecuccoli nem kénytelen a vezérletet más kettővel megosztani, hanem mint *teljhatalmú fővezér* lép föl, hogy a déli hadsereg erejét a főserég csapataival megkétszerezi és háromszorozza, mindezt senkise kérdezi; a császár csak azt látja, hogy Zrínyiek nem boldogultak, Montecuccoli pedig tud rendet csinálni. Hej, ha Zrínyi Miklós állhatott volna mint teljhatalmú fővezér egy 70,000 főnyi sereg élén!

Valóban, mihelyt a déli sereg visszavonulásának kellemetlen híre Bécsbe érkezett, a császár rögtön Montecuccolit hívatta, s őt a Mura mellékén álló összes hadak teljhatalmú fővezérévé nevezte ki. Montecuccoli szinteg még huzódozik s kéreti magát, de végre június 8-án Bécsből elindulván, *június 15-én* Zrínyivárhoz érkezik. A főseréget Sparr tábornok vezette utána.

Az 1661 óta oly nagy fontosságot nyert **Zrínyivár**, vagy Zrínyivár. **Új-Zrínyivár** a Kanizsa pataknak a Murába való folyásánál, a Mura bal partján (tehát nem a Muraközben) feküdt s erődítészeti szempontból jelentéktelen erőd volt; fontosságot neki csak az kölcsönzött, hogy Zrínyi Miklós építtette és a Zrínyi-testvérek védelmezték, mi elég volt arra, hogy a kanizsai török őrseg napjait megkeserítse. Különbeg egyszerű hídfő volt, mely a Muraközbe való bejárást biztosította; de a Zrínyiek az erődöt már két ízben 10,000 főnyi török sereg ellen is meg tudták védeni.

Alig helyezkedett el a déli hadsereg a Mura mögött, megjelentek a törökök és a Zrínyivár fölött uralkodó magaslatoakat

1664. megszállották. Többször téve kísérleteket a Muraközbe behatolni, egy ily kísérletnél, *junius 6-án* történt, hogy a sereg egyik vezére: *Strozzi* altábornagy elesett. *Strozzi* derék katona volt, ki *Zrinyivel* rokonszenvezett és sokszor közvetítette a békét *Zrinyi* és a *Montecuccoli* iskolájához tartozó *Hohenlohe* közt.

Junius 8-án kezdték meg a törökök *Zrinyivár* lövetését, 10-én a közeledő árkokkal már 50 lépésre értek az erődhöz, 15-éig pedig már majd az erőd árkaig jutottak. *Zrinyi Miklós*, daczára hogy *Montecuccolit* igen jól ismerte s az neki legelkeseredettebb ellensége vala, mégis remélte, hogy az új fővezért a támadásra ráveszi. Hiú reménykedés. Bárha a császári sereg *junius 30-án* a törökével már majdnem egyenlő erős volt és a támadást a nagyvezir táborában levő császári követ is ajánlotta és sürgette, *Montecuccoli* nemhogy maga támadott volna, de még a 8000 főnyi magyar csapatoknak az ellenség hátába való működését sem engedte meg. A «hitvány juh akol» mint az erődöt nevezé, nem érdemli meg a harez koczkatátát; mintha bizony a háború azért és nem az ország, a haza, a király érdekében folyt volna.

Junius 30-án a török *Zrinyivárt* *Montecuccoli* tábornagy és a 30,000 főnyi császári sereg szeme láttára, úgyszólván csak karddal a kezében, elfoglalta, s miután a török hadaknak a Muraközbe való behatolása ennek daczára meggátoltatott, az erődöt *junius 7-én*, a *Montecuccoli* által ásatott aknákkal légberöpítette. *Zrinyi* már előbb visszavonult Csáktornyába és a vár pusztulásának nem volt tanuja.

A császári sereg ezután, hogy a német birodalmi és a francia segélyhadakkal egyesüljön, *julius 14-én* nyugot felé elindulván, miután több napig még *Muraszerdahely* tájékán időzött, s több hiábavaló menetet tett, *julius 22-én* *Muraszombat*on a francziákkal egyesült s *julius 25-én* lovasságával, *julius 26-án* a gyalogsággal is *Szt.-Gothárdra* a Rába mellé érkezett. *Köprülizáde Ahmed* nagyvezir *julius 12-én* *Zrinyivár* alól *Kanizsára* ment, s míg táborába további hadakat gyűjtött, elfoglalta **Kis-Komáromot**, **Zalagerszeget**, továbbá *Egervár* palánkját, azután pedig a meg erősödött sereggel a Rába vidékére menetelt, kétségtelenül azért, hogy a császári sereggel kedvezőbb terepen ütközzék meg. Hogy a nagyvezir kis számú seregével Bécs ellen indult volna meg, ez

Kis-
Komárom.
Zalag-
egerszeg.
Egervár.

csak Montecuccoli képzelgése s csak a császár ijesztgetésére, később pedig a szt.-gotthárdi győzelem fontosságának emelésére eszeltetett ki.

A két sereg lovassága *julius 25-én* ütközött meg először **Körmendnél**, hol *Nádasdy* a török előhadat visszavetette és annak **Körmend.** a Rábán való átkelését megghiúsította. A kísérletet a török főserég, mely 26-án ért Körmendhez, e napon és 27-én is megújította, de siker nélkül. *Julius 28-án* újabb kísérlet tétetik **Csákánynál**, de **Csákány.** miután ez sem sikerül, a nagyvezír 29-én még följebb vonúl a Rábán, a mikor is Szt.-Gotthárdnál a két sereg egymással szemben áll, csupán a Rába által elválasztva.

Montecuccoli ennek daczára sem gondol a támadásra és készül a törököt, mint azt már két hét óta tette, ismét *kísérni* s reménykedik abban, hogy a döntő harc elől kitérhet: de a nagyvezír már *julius 27-én* elhatározta a császári sereg megtámadását, s az eddigi mozdulatok célja csak az volt, hogy kedvező átkelő pontot nyerjen. *Julius 31-én* a nagyvezír a kiszemelt átkelő helynél, a Magersdorf és Weixelbaum közti Rába-kanyarulatnál (lásd a következő csatavázlatot), három, mintegy 12—15 lövegéből álló üteget állítván föl, azokkal az ágyuzást megkezdette, az est beálltával pedig *Gurdsi Mohammed* pasa vezérlete alatt a janicsárok egy részét és más csapatokat a *bal partra* átszállítván, ott sáncokat emeltetett, melyek oltalma alatt az átkelés foganatosítandó volt.

A döntő harc tehát a következő napra bizonyossá vált.

A szent-gotthárdi csata 1664 augusztus 1-én.

A császári seregnek *Montecuccoli* közvetlen vezérlete alatt álló részei 74 gyalog- és 83 lovas századból, *Badeni Lipót* örgróf (ennek betegsége miatt helyettese gróf *Waldeck Frigyes*) birodalmi hadteste 35 gyalog- és 18 lovas-századból, *Hohenlohe Gyula* birodalmi hadteste 45 gyalog- és 12 lovas-századból, *Coligny* gróf francia hadteste 80 gyalog- és 40 lovas-századból, együtt tehát 234 gyalog- és 133 lovas-századból állott, összesen mintegy 60,000 főnyi számerőben, melybe azonban a Batthányi, *Nádasdy* és *Eszterházy* által vezetett s mintegy 5—6000 főnyi *magyar lovasság*, mely a csata végén a bal szárnyon vágott közbe, *beszámlálva nincs*.

Montecuccoli intézkedései és felállítása kizárólag a *védeke-*

Szt.-
Gotthárd.

1664. *zésre*, a Rába vonal megvédelmezésére, a törökök átkelésének megakadályozására voltak számítva, s így igen kellemetlenül érintette a jelentés, hogy a törökök már az éj folyamán némely hadakkal átkeltek s lábukat a bal parton már megvetették; ez most már döntő küzdelemre vezethetett, a mit pedig ő nem akart. Nem is késett a birodalmi hadak parancsnokának, Waldeck grófnak, az elégtelen megszállást és a lanyha örködést, mely a törökök átkelését lehetővé tette, szemére hányni. Változtatni azonban a dolgot nem lehetett.

A császáriak a jobb szárnyat képezvén, midőn augusztus 1-én egy erős török lovas csapat a Rábán fölfelé húzódott, Montecuccoli azonnal 1000 lovasból álló hadat rendelt ki Spork alatt, hogy a törököt az innenső parton kísérjék, Hohenlohe pedig egész figyelmét Magersdorf falura fordította, hol a törökök erős ágyúzást kezdtek.

A tulajdonképeni átkelést a törökök, a Rába kanyarulatában, *reggel 9 órakor* kezdték meg. *Izmail* pasa 3000 spahit és ugyanannyi janicsárt vitt át, s *Mohammed* pasa csapataival egyesülvén a német birodalmi hadtestet visszanyomta és Magersdorfot elfoglalta; a németeknek a császáriak által is támogatott kísérlete, hogy *Izmail* pasát visszavessék, daczára *Waldeck* gróf hősiességének, nem sikerült, sőt a németek ujabban is visszaveretvén, a török csapatok előnyomulása folytán az egész szövetséges sereg csatavonala *át volt törve*.

Ez igen veszedelmes helyzet volt és ha *Izmail* pasát a többi török hadak nyomban követik és a szövetséges hadak belső szárnyait megtámadják, katasztrófára vezethet. De *Izmail* pasa csapatai a kétszeres támadásban kimerültek, támogató hadak pedig nem jöttek; mivel pedig a nagyvezír a szövetségeseket a csatavonal szárnyain sem kötötte le, *Montecuccoli* időt nyert és alkalmat, hogy a középre csapatokat tömörítsen. Három gyalog (*Corona*, *Sparr*, *Tasso*) és két lovas (*Lothringen*, *Schneidau*) ezred sietett a német birodalmi hadak támogatására s e csapatoknak, valamint a betegsége daczára lóra kapott *Badeni* örgróf és *Waldeck* által újból előrevezetett német hadaknak, nehéz küzdelem árán, melyben *Lothringeni Károly* herceg, később *Buda* visszahódítója, magát ezrede élén kitüntette, végre sikerült a törököket a kanya-

1664. rulatba visszanyomni, mely alkalommal Magersdorf is visszavétetett.

Ámde az időközben átjött török csapatok *Kaplan* pasa által ismét rohamra vezetettvén, a veszély megújult és Montecuccoli harmadizben volt kénytelen a szárnyakról csapatokat ide rendelni, ez alkalommal francziákat is, kiknek *Beauvais* lovas dandára heves rohamot intézett, s az összes csapatok előnyomulásával a törökök végre ismét Mohammed pasa sánczvonalaig nyomattak vissza. Ekkor, déli 12 órakor, a küzdelemben rövid szünet állott be, mely alatt hadi tanács tartatván, Montecuccoli saját emlékiratai és az ezek nyomán dolgozó osztrák történetírás szerint hősies elhatározással, és szónoklattal, melyben a borostyán és cyprus virággik, *vezértársait a támadásra rákényszerítette*, az egykorú német források szerint ellenben a szövetséges sereg és a török közé *sánczokat* akart vonni, *hogy másnap azokat védelmezze*, és végül csak a vezérek *rábeszélése* által volt annyira vihető, hogy egy vegyes, tudniillik császári, német birodalmi és franczia hadnak *ujabb és utolsó támadó kísérletébe beleegyezék*.

De míg a szövetséges vezérek tanakodtak, a nagyvezír nagy lovas tömegeket küldött a Rábán föl és lefelé, melyek az átkelést a szövetségesek legszélső szárnyain megkezdették, míg ugyanakkor a középen, a kanyarulaton belül három hatalmas tömeg alakult, hogy támogatva az átkelésre kész további hat oszlop által, a szövetségesek közepét áttörje, (lásd a csatavázlatot a megelőző lapon, mely kiváltképen e mozzanatot ábrázolja).

Ez egy igen szép művelet volt, de 1—2 órával megkésétt; néhány órával előbb a kettős átkarolással combinált áttörés fényes diadalt arathat vala, de most már késő volt.

Az egyik szárnyhadat Sporeck és a horvátok, a másikat a francziák visszavetették, míg a közép-tömegek, arczban a Waldeck által vezetett, a becsületükön esett csorbát kiköszörülni akaró birodalmi németek, jobb oldalukban La Feuillade franczia hadai, bal oldalukban öt lovas és négy gyalog császári ezred által félhold alakjában megtámadtatván, visszavetettek, s mielőtt a támogatásukra rendelt oszlopok a Rábán átkelhetek volna, a legnagyobb rendetlenségben hátrálni kényszerítették.

Ezzel a csata el volt döntve; az átkelt török csapatok

hanyatt-homlok rohantak a Rábának és azon át, a tulparton levők 1664. a magaslatokra vonultak, a parton álló lövegek elhagyták.

A törökök vesztesége 6—10,000 fő volt, a császáriaké mintegy 2000.

A nagyvezír, daczára a szenvedett vereségnek, még további négy napig felállításában maradt, s csak augusztus 5-én kezdte meg elvonulását *Vasvár* felé, hol a nagyvezír a táborában levő császári követtel a békét 20 évre megkötötte, de a mely béke csak a császár jóváhagyása után volt életbe lépendő s addig az ellenségeskedések sem voltak beszüntetendők.

A nagyvezír Székesfehérvár felé vonultában megtámadta, még *Sümeget*, mi azonban eredménytelen maradt, majd *Esztergomba*, s itt a Dunán átkelve *Érsekújvár* alá menetelt, hol táborba szállott. Sümeg.

A *győzelmes* hadvezér a török sereg menetét akadályozni óvakodott, s Magyar-Óvárra, midőn pedig a nagyvezír a Dunán átkelt, a Vág mögé menetelt, nehogy a *megvert* ellenséges sereg Bécsset veszélyeztesse.

A *vasvári béke*, mely I. Lipót császár által szeptember 27-én erősítettett meg, a leggyalázatosabb szerződés, mely valaha *győző* által kötöttetett. Sem De Souches altábornagy felső-magyarországi győzelmeinek, sem Montecuccoli szt.-gotthárdi győzelmes hadjáratának nem volt semmi eredménye. Kanizsa, Érsekújvár, Nógrád, Esztergom, Buda, de sőt még az orvul elfoglalt Nagyvárad is a török kezén maradnak, a császári hadak tartoznak Erdélyből kitakarodni, a császár köteles a török által kinevezett Apaffyt erdélyi fejedelemnek elismerni, köteles a Nagyváradot háborgató Székelyhid várat lerombolni, Zrínyivárt pedig nem szabad fölépítenie, végül köteles a szultánnak négy hónap alatt 200,000 tallér értékű ajándékot küldeni. Mindezekért nagy kegyesen megengedi a nagyvezír, hogy a császár a Vág mellett, ha akar, egy új erődöt (Lipótvár) építhet.

Valóban, ha a török nyert volna fényes győzelmeket a császári vezéreken, a béke akkor sem lehetett volna hátrányosabb. Ezért kár volt fél Európát mozgósítani, a sok külföldi mellett annyi magyar vért ontani és Magyarországnak egyik legkitünőbb, legnemesebb fiát, Zrínyi Miklóst, a halálba üldözni. Az 1664-ik

1664. évi hadjárat által a császár nem nyert semmit, s a háboru árát az amúgy is szegény Magyarország fizette meg. Nagyvárad elzárta az összeköttetést Erdélylyel, itt és Érsekújvárott új központok támadtak, melyekből a török a hódoltságot nagy területekre, rablásait, dúlásait messze földekre kiterjeszté. Most már alig volt Magyarországon zug, hova a törökök rablóhadai el ne értek volna.

Zrínyi, Frangepán és Rákóczy fölkelése, 1670-ben.

1670. A vasvári béke, mely a kivított diadalok daczára Magyarországot a töröknek martalékul veti, nemesak mint az országra a legnagyobb mértékben káros, de mint jogtalan és törvénytelen is, mert a magyar alkotmány ellenére a nádor és a rendek meghallgatása nélkül kötött meg, Magyarországon általános elégtelenséget keltett, s a magyarokban azon meggyőződést ébresztette, hogy a bécsi kormány Magyarországot egyelőre nem is akarja fölszabadítani; majd csak akkor, ha teljesen kimerült, a mikor is majd a fölszabadításért az ország alkotmányát egyszerűen eldobozhatja.

Az udvar valóban nem kevesebbet akart, mint Magyarországot az *egységes, absolut és katolikus Ausztriába bekebelezni*, s az elégtelenséggel mit sem törődve, az országot az idegen hadak tartásával sanyargatta, a protestánsok üldözését pedig újból megkezdte.

E törekvések ellenében a magyar főurak egy része szövetkezett, s a szövetség élére maga **Wesselényi Ferencz** nádor állván, a történelem e szövetséget — bár helytelenül — a *Wesselényi-féle összeesküvésnek* nevezi.

Ha az erdélyi fejedelmi széken Bethlen Gáborhoz, I. Rákóczy Györgyhez hasonló fejedelem ül, úgy ez áll a mozgalom élére s belőle nemzeti fölkelés keletkezik, mely az udvar törekvéseit meghiusítja; talán ha Zrínyi Miklós életben marad, akkor is más irányt vesz a mozgalom, s talán Bocskay ideje ismétlődik. De Erdélyre, melyet a török tönkretett, s hol a gyámoltalan Apaffy uralkodott, számítani nem lehetett, a férfiaknál pedig, a kik Zborón, a stubnyai fürdőben, Sárospatakon és Murányban a haza

sorsán tanácskoztak, hiányzott az államférfiúi bölcsesség, hiányzott a szándék tisztasága, az akarat erélye. Már az eszközökben sem értettek egyet, mert míg Wesselényi a töröktől remélte a támogatást, Zrínyi Péter a francziákat óhajtotta megnyerni. Midőn pedig Wesselényi nádor meghalt, a szövetség tagjainak mindegyike csak saját önző céljait követte. Zrínyi Péter a maga számára Magyarország, veje I. Rákóczy Ferencz részére Erdély fejedelemségét, Nádasdy Ferencz a nádorságot kereste.

1670.

Az 1669-ik évben a szövetségesek ügye még rosszabbra fordult, mert a francziák a császárral békét kötve az üggyől elállottak, a porta pedig az egész mozgalmat a bécsi udvarral tudatta; végül Zrínyi Péter és Nádasdy Ferencz egymást az udvarnál kölcsönösen bevádolták.

Ekkor Zrínyi Péter, talán mert a végbeli pasák biztatták, talán mivel úgy vélte, hogy most már vissza nem léphet, a morlákok, uszkókok stb. közt toborzott 8000 főnyi seregére támaszkodva, a nyílt lázadást választotta. A boszniai pasát az ígért 6000 főnyi dandár kiállítására, a budai pasát a megígért támogatásra hívta föl, sógorát, Frangepán Ferenczet a horvát és tótországi rendek meghódoltatására küldte, szövetségesét, Tattenbach, stájer főurat, Grác elfoglalására utasította.

A nyílt lázadás hírére Boskovics, zágrábi püspök és Erdődy Miklós vitték meg Bécsbe, hol Zrínyi, Frangepán és Tattenbach elfogatása elhatároztatott és ennek foganatosítására a Styriában és Karinthiában levő hadakkal Spankau tábornok bizatott meg.

Spankau mintegy 6000 főnyi haddal indult Csáktornya, Csáktornya. Zrínyi vára ellen, kinek morlákjai és uszkókjai már a császári csapatok közeledésének hírére nagyobbára szétfutottak, s mellette a várban csak mintegy 2000 fő maradt. Ugyancsak Csáktornyára menekült a Herberstein károlyvárosi kapitány által szorongatott Frangepán is. Spankau *április 12-én* szállott Csáktornya alá, de Zrínyi és Frangepán az ostromot nem várták be, hanem bizva a zágrábi püspök és Forstall, ágostonrendi szerzetes kegyelmet biztosító ígéreteiben, a várat április 13-án elhagyva, Bécsbe mentek, hol azonban elfogattak.

Körülbelül egyidőben tört ki I. Rákóczy Ferencz lázadása a Felvidéken. Rákóczy mindenekelőtt Munkácsot akarta hatalmába Munkács.

1670. ejteni, hol anyja, II. Rákóczy György fejedelem özvegye Báthory Zsófia, a család kincseit őrizte; de anyja, mivel az utóbbi időben meghasonlásban volt s a ki lázadási szándékát rosszalta, őt be Tokaj. nem bocsátotta és ágyúinak tüzevel fenyegette, ha erőszakhoz nyúl. Jobban sikerült Tokaj elleni vállalata, melynek kapitányát, Starhemberg Rüdigert Sárospatakon vendégségben elfogatta és a Ónod. Szendrő. várat ostrom alá vette. A mindinkább szaporodó fölkelők elfoglalták Ónodot s körülzárták Szendrőt is.

Ez időpontban érkezett meg Zrinyi Péternek, Lobkovicz miniszter által kierőszakolt levele, melyben saját megtérését tudatván, Rákóczyt is a fegyver letételére hívja föl, nyomban reá pedig a hír, hogy Zrinyi és Frangepán Bécsben elfogattak. Ez Rákóczy hevét egyszerre lelohasztá és hadait elbocsátván, Munkácsra anyjához menekült, ki azután számára csakugyan kegyelmet nyert, de bündíjúl 400,000 forintot kelle fizetnie, váraiba német őrséget bocsátania, trencsényi jószágai pedig lefoglaltattak.

Ezután még csak Ecsed vára és a Wesselényi nádor özvegye, az erélyes Szécsy Mária által védelmezett Murány állottak ellen. Az előbbit *Spork* és *Heister* tábornokok 8000 fővel megszállván, július 14-én, Murányt *Lothringeni* Károly herczeg a hó végével bírták megadásra.

Most a császári kormány kényuralma szabadon érezte magát és elfogtván szeptember 3-án Nádasdy Ferenczet is, mindhárom ellen Bécsben hűtlenségi pört indított és a következő év április 30-án ezen német, tehát törvénytelen, bíróság ítélete alapján Nádasdyt Bécsben, Zrinyit és Frangepánt Bécsujhelyen, Tattenbachot december 1-én Grácban kivégeztette.

A bujdosók küzdelmei.

A bécsi kormány a kivégzések után úgy vélte, hogyt örekvéseinek most már mi sem vethet gátat; mindenekelőtt mintegy 300 protestáns családra vagyonekobzást, fogságot és halálos ítéletet mondatott, a protestáns templomokat és iskolákat bezáratta, az országra terhes törvénytelen adót vetett ki, az idegen zsoldos katonaságot, mely a nép verejtékén élősködött, folyton szaporította, e mellett pedig az erőszakos térítéseket is folytatta.

Ámde a felsőmagyarországi fölkelés megszűntével Erdélybe menekült urak, nevezetesen Szepesy Pál, Petróczy István, a fiatal Thököly Imre, Bocskay István, Kende Gábor, Ispán Ferencz, Gyulaffy László, Wesselényi Pál, Forgách Miklós, Szuhay Mátyás, Vay Mihály, Chernel Pál, Uray Mihály és még sokan mások, kik itt a bujdosók pártját alakították, figyelemmel kísérték a kényuralom tényeit, s az 1672-ik nyarán kifejlődött általános forrongást alkalmas időpontnak tartották, hogy Lipót kormánya ellen ismét fegyveres kézzel lépjenek föl. 1670.

A bujdosók első támadása 1672-ben. A bujdosók a portánál, hova legelőször fordultak, nem nyertek ugyan támogatást, de **Teleky Mihály**, az erdélyi fejedelemné, Bornemissza Anna unokaöcse, útján megnyerték Apaffy Mihály fejedelem pártolását, meg a hajdúkat, és a nagyváradit pasát. 1672.

Ekkor, 1672 augusztus végén, **Petróczy István**, **Kende Gábor**, **Szuhay Mátyás** és **Szepesy Pál** mintegy 800 lovassal, kikhez a váradit pasa 500 török lovaszt adott, betörték Magyarországra s miután a hajdúk és az üldözött protestánsok tömegesen gyülekeztek zászlaik alá, rövid időn több mint 15,000 fő állott táborukban; a fölkelők nagyobb része protestáns levén, az egész támadás majdnem teljesen a *vallásháború* jellegét viselte.

A bujdosók egy része **N.-Kállót** szállotta meg, míg a másik **N.-Kálló** a Tisza felé indult. Spankau tábornok ez utóbbiak elé vonult dandarával, de a túlerő elől hátrálni volt kénytelen, s harc nélkül Kassára térvén vissza, itt bezárkózott. A bujdosók ekkor megszállották **Ónodot**, **Tokajt**, **Szendrőt**, **Füleket**, bevették a németektől **Putnokot**, s míg Petróczy és Kende, hogy **Rákóczy Ferenczet** az ügynek megnyerjék, **Regéc** alá mentek, **Teleky Mihály** 700 lovasal és 500 gyalogossal szeptember 16-án Szatmárt megszállandó, **Vasvári** nevű faluba szállott, hol a fölkelte nemességet bevárni akarta. De a kellő elővigyázatot elmulasztván, itt a szatmári őrség által szeptember 20-án meglepetvén, nagy veszteséggel — majd egész gyalogsága felkonczoltatott — elűzetett. Vasvári.

Szerencsésebbek voltak Petróczy, Kende, Szuhay és Szepesy, a kik, miután **Rákóczy** a mozgalomban való részvételét megtagadta Kassa alá vonultak, Spankau hadait szeptember 13-án **Enyiczké**-nél, majd néhány nap mulva **Kassa** kapuja előtt megvervén, **Kassa**. Enyiczke.

1672. Kassát ostrom alá vették. A város előtt Szuhay Mátyás hada maradt, míg a többiek október 2-án Eperjest, majd a következő napokban Bártfát és Késmárkot megvették, ellenben a szintén megostromolt Lőcse ellen nem boldogultak; ép így nem sikerült egy Szt.-Jobb ellen intézett támadás sem.

A bujdosók, különösen pedig a hajdúk fegyelmetlensége és a katolikusok javain elkövetett dűlásai, a rokonszenvet, melylyel vállalatukat kezdetben kísérték, csakhamar megszüntette, minek folytán a nemesség Eszterházy Pál dunáninneni főkapitány, Barkóczy István és Pálffy Károly alatt táborba szállván, Kopp császári tábornok dandárával egyesülve a bujdosókat Eperjes alól elűzték, a kik most Szuhay hadosztályával, ki Kassa ostromával felhagyott, Győrke mellett egyesültek. Eszterházy és Kopp, kikhez most Spankau is csatlakozott, a bujdosókat ez állásban október 26-án támadták meg, s miután a Kopp ígéretei által elcsábított hajdúk áruló módon megfutottak, a bujdosókat szétverték. A veszteség 1500 fő volt, 15 zászló és 4 ágyú. A bujdosók részint Erdélybe, részint a nagyváradi pasa területére menekültek.

Ezalatt Árvában keltek föl az evangélikus tótok Pika Gáspár vezérlete alatt és elfoglalván Árva várát, a katolikusokat fosztogatták és öldösték, felkonczolván ama néhány száz Pálffy-ezredbeli császári zsoldost is, kik ide küldettek. A fölkelőket azután Spork tábornok verte szét.

A bujdosók harczi Thököly Imre föllépéséig,
1673—1678. A bujdosók támadására Lipót császár azzal felelt, hogy Magyarország alkotmányát eltörölván, a nádori méltóságot megszüntette és Ampringen Gáspár, a német lovagrend nagymestere, személyében teljhatalmú kormányzót rendelt, a ki az országot négy német és négy magyar tanácsossal volt igazgatandó; majd a pozsonyi vértörvényszék 450 protestáns lelkészt fosztott meg tisztességétől, 67-et pedig gályarabságra ítélt. Az országban kurucz és labancz, katolikus és protestáns egymást ölte, dúlta, fosztogatta. A legvadabb volt azonban valamennyi közt Kopp császári tábornok, ki a kezébe került kuruczokat pokoli kegyetlenséggel, válogatott kínzások közt végeztette ki. Az abszolutismus hóhérai számára a katonai és eretnekségi törvényszékek bőségesen szolgálattak az áldozatokat és Magyarországon a kényuralom ocsmány

szolgái, a soldateska elvadult szörnyalakjai és a vakbuzgóság 1673—1678. véres apostolai szabadon tomboltak.

A bujdosók az első támadás balsikerén nem estek kétségbe s bár a portán Köprülizáde Ahmed nagyvezír őket hivatalosan elutasította, de kéz alatt úgy Apaffyt, mint a végbeli pasákat felhívta, hogy a bujdosókat a mennyire lehet, támogassák.

Ezek tehát már *1673 januárban* ismét betörték, de **Nyír-** Nyír-Béltek. **Bélteknél** vereséget szenvedvén, a váradi pasához menekültek. **Strassoldo** ezután megostromolta **Nagybányát** és annak erődít- Nagybánya. ményeit leromboltatta. Ellenben **Kopp** tábornok egy április hóban a kurucz **Debreczen** ellen intézett támadásnál meglepetett és Debreczen. 500 embere felkoncizoltatott.

Ugyanily változó volt a harc a következő *1674-ik évben* is. **Barkóczy István** szétverte február 26-án **H.-Nánás** mellett a **H.-Nánás.** kuruczok egy 500 főnyi hadát, ezek ellenben májusban **Pálffy**nak egy horvát dandárát **Ónodnál**. Junius 21-én **Schmidt** ezredes **Ónod.** **Tokajnál** győzött a kuruczok fölött, de győzelme keserves volt, Tokaj. mert még egyszer annyit vesztett, mint a mennyit a kuruczok.

Sokkal mozgalmasabb lön az *1675-ik év*, a mikor is a bujdosók a francia és lengyel király részéről erkölcsi, **Apaffy** részéről pedig, kinek udvarában a vezérszerepet most **Teleky Mihály** vitte, csapatokban támogatást nyertek. A bujdosók vezére, **Wesselényi Pál**, ez év elején már 7000 főnyi sereg fölött rendelkezett, melyben 2000 erdélyi és számos lengyel és török is volt. **Wesselényi Szatmárt** zárta körül, de **Strassoldo** erélyes véde- Szatmár. kezése ellenében nem sokra ment, s később **Szatmár** alól elnyomtatott; ugyanez idő alatt egy más kurucz had szintén hiába ostromolta **Boldogkő** várát. Ellenben a fizetetlen zsoldosok könnyen feladták **Szádvárt** és **Tornát**. Boldogkő. Szádvár. Torna.

A kuruczok egy hada feldúlta **II. Rákóczy György** özvegyének, **Báthory Zsófiának** beregi birtokait, egy másik megverte a császáriakat **N.-Kállónál**. Ellenben vereséget szenvedtek a fölkelők **H.-Böszörménynél**, hol **Barkóczy** egy 3000 főnyi kurucz hadat futamított meg, **Diószegnél**, hol **Schmidt** ezredes egy kisebb kurucz hadat vert szét, nemkülönben **Ónodnál**, hol a fölkelőket **Barkóczy** és **Spankau** együttesen támadták meg és a kuruczokkal harcizó törököket **Egerbe** nyomták. **N.-Kálló.** **H.-Böszörmény.** **Diószeg.** **Ónod.**

1673—1678. *1676-ban* a bujdosók még inkább felülkerekedtek. Wesselényi márczius hónapban megverte Collalto ezredes hadát **Szatmárnál**, később pedig magát Strassoldot, ki Spankau helyett felsőmagyarországi főkapitányná neveztetett ki, hadát **Ónodnál** szétvervén; ez ütközetben Strassoldo, a fővezér is súlyosan megsebesült; a várakat azonban megvenniök nem sikerült. A kuruczok egy dandára vereséget szenvedett ugyan **N.-Kállónál** Barkóczy ellenében, de ezt a fölkelők előbb **H.-Nánás** város és a Rákóczyak hegyaljai szülleinek feldúlásával, a következő *1677 év* június 22-én pedig Schmidt ezrede szétverésével boszulták meg; Schmidt ezrede ezen **Lebenye** mellett vívott ütközetben több mint 300 főt veszítvén, szétszóratott. Még súlyosabb vereséget szenvedett Schmidt október 10-én **Nyalábvárnál**, Ugocsamegyében, hol vesztesége 1500 fő volt.

A császár Strassoldot a parancsnokság alól fölmentvén, a dulásairól és iszonyú kegyetlenségeiről hirhede Kopp tábornokot nevezte ki főkapitánynak, ki hivatalba lépését vérveres akasztófával, karóval és kerékkel díszített körlevélben tudatta és 62 magyarnak a kassai piacon való kivégezésével ünnepelte meg. Kopp összes hadait összegyűjtvén, az *Ecseknél* összegyülekezett fölkelők ellen indult, azok nagy tulerejével szemben mindazonáltal ütközetet kockáztatni még sem mert és a Tisza mögé vonult vissza. E visszavonulásnál a kuruczok meglepték Koppnak Barkóczy és Collalto által vezetett utóhadát **Tokajnál** és annak súlyos vereséget okoztak. Wesselényi megvette még november 22-én **Nagybányát** s azután hadaival Debreczen tájékán téli szállásokra vonult.

Már a megelőző évben megkötötték a bujdosók és Apaffy a szövetséget a francziákkal (varsói szerződés), kik tetemes pénzsegélyen kívül hadak fogadásával és franczia tisztek küldésével is ígértek a magyarok ügyét támogatni; s valóban a fölkelők táborában, midőn ezek lebenyei, nyalábvári és tokaji győzelmeiket kivívták, *Bohain* franczia tábornok vezetése alatt már több ezer franczia pénzen szedett lengyel, kozák stb. had volt.

Az 1678-ik évre még tetemesebb segély volt kilátásban, azonfelül Apaffy Mihály, a fejedelem, is kilépett tartózkodásából és megengedte **Teleky Mihálynak**, hogy a bujdosók seregének élére

álljon. Midőn Teleky a parancsnokságot átvette, 10,000 magyar, 1673—1678. erdélyi, lengyel, kozák és tatár állott táborban. Ez erő azonban később alig szaporodott, mert a francia követ az általa szedett lengyel hadakat a határon át vinni nem igen tudta.

Teleky részint azon okból, hogy a felső-magyarországi nemeséget csatlakozásra bírja, részint pedig, hogy a Kopp helyére lépett Wrbna tábornokot, ki 4000 emberrel Ungváron időzött, Kassáról elvágja, a felső Tiszának tartott. A Tiszán át is kelt, de azután a tanácsosok véleményére hallgatva, várak ostromlásába fogott, mely idő alatt Wrbna Kassán és Eperjesen át Lőcsére ment, hol augusztus 12-én Dünewald és Leslie tábornokok dandáraival egyesült. Még nagyobb baj volt, hogy a fölkelők serege kétfelé oszlott. Thököly Imre a sereg egy részével a Szepességbe követte Wrbnát, Teleky pedig Boldogkő, Torna, Putnok, Szaláncz és Szerencs várakat vette meg; Ónod és Tokaj ellenében azonban nem boldogult. Thököly hívására megindult ugyan Teleky Sárosba, hogy a császáriakat egyesült erővel megtámadják, de június 28-án már megint ostromba fogott. Ezuttal Eperjest ostromolta, hol azonban csak sokat veszített, de semmi eredményt el nem ért, s midőn az egyesült császári had Eperjes fölmentésére közeledett, az ostromot félbeszakítva, visszavonult.

Boldogkő.
Torna.
Putnok.
Szaláncz.
Szerencs.
Ónod.
Tokaj.

Eperjes.

A hadjárat eredménytelensége s részben betegsége miatt is Teleky az erdélyi dandárral Kővárba ment vissza s a hadjárat további vezetése most, miután Teleky eltávozott, Wesselényi pedig meg sem jelent, a fiatal Thököly Imre kezében maradt.

Thököly Imre harczeit a török háború kezdetéig.

Thököly 1678—79-ik évi hadjárata s fővezérré választása. Thököly az újabb történeti kutatások szerint (Angyal D. Thököly életrajza) nem ekkor választatott fővezérré, s most tulajdonképen csak mint Apaffynak Teleky után legbizalmasabb embere s képviselője, továbbá mint rangjánál és roppant vagyonánál fogva legelőkelőbb főúr, vette át a sereg vezérletét, mely a hozzá csatlakozott nemesekkel és fölkelőkkel a 10,000 főt újból meghaladta. 1678—1679.

1678—1679.

Szendrő.
Murány.
Likava.
Árva.
Rózsahegy.
Zólyom.
Besztercze-
bánya.
Selmeecz-
bánya.
Körmöcz-
bánya.

Szentkereszt.

Thököly egy merész mozdulattal a Telekyt lassan üldöző császári sereg hátába kerülvén, ismét a Szepességbe ment, s miután egy oszlopa Szendrőt és Murányt megvette, maga Liptónak tartott; birtokába kerítette Likavát és Árvát, megvette ostrommal Rózsahegyét s azután Trencsénmegyébe ment, honnét a tatárok Morvába és Sziléziába törtek be, azután pedig a bányavárosokat hatalmába ejtendő Zólyom alá szállott, a várost felgyújtatta s a várat rövid harc után megvette. Besztercebánya és Selmecebánya ezután rögtön meghódoltak s gróf Kéry Körmöczbányán szintén csak az ostromló sereg megérkezésére várt, de azután a várost feladta. A főbányavárosok meghódolása után az egész vidék Thököly kezeibe került. Ámde nem soká maradt birtokában. Wrtna, Dünewald és Pálffy Lipótvárnál sereget gyűjtvén, a fölkelők egy lengyel hadát Szt.-Keresztnél megverték, mire a bányavárosi kerület is a császáriaké lőn, Thököly pedig lassan a Tisza felé hátrált.

Miután Thököly e visszavonulás alatt Bethune francia követ-től arról értesült, hogy XIV. Lajos a császárral Nymwegenben békét fog kötni, szívesen elfogadta a Szelephényi érsek által ajánlott fegyverszünetet, mely 1679 február végéig megkötetett.

A császár a francziákkal csakugyan békét kötvén, ott nélkülözhető hadaival a fölkelést erőszakkal is elfojthatni remélvén, a béketárgyalások sikerre nem vezettek.

Torna.

Divény.
Szaláncz.

Selmeecz-
bánya.

Szikszó.

A hadműveleteket Leslie tábornok, kassai főkapitány, 1679 tavaszán Torna ostromával kezdte meg, de itt április 10-én súlyos vereséget szenvedvén, Kassára visszavonult s csak midőn Strassoldo dandárával megerősödött, támadta meg Divényt és Szalánczot és ezeket el is foglalta. Ámde Strassoldo távozása folytán fedezetlenül maradtak a bányavárosok, mit Józsa István egi kanonok, ki már a múlt évben Ausztriába és Morvaországba betört, arra használt föl, hogy 3000 főnyi hadával megtámadta Selmecebányát, az ottani arany- és ezüstkészletet elrabolta, a várost fölgyújtá, s néhány aknát is elrombolt. Maga Thököly csak novemberben fogott új vállalatba, a mikor is Delaborde tábornoknak a hegyaljai szüretet fedező dandárát Szikszónál keményen megverte. Ezután portyázott még Nógrádban, hogy Strassoldot

Selmecez miatt aggódóvá tegye, s így a császáriaknál a netán meg- 1678—1679.
újuló tárgyalásokra megfelelő hangulatot keltsen.

A szikszói diadal annyira emelte Thököly dicsőségét, hogy a bujdosók hadai 1680 január 8-án a szoboszlói gyűlésen őt választották fővezérüknek.

Thököly 1680-ik évi hadjárata. Thököly Imre a fő- 1680.
vezérséggel megnyert önállóságot nem a harcmezőn, hanem első sorban a béketárgyalásoknál óhajtotta érvényesíteni, mert most a békére I. Rákóczy Ferencz fiatal özvegyével, Zrínyi Péter leányával, Zrínyi Ilonával kötendő házassága érdekében fölötte nagy szüksége lett volna. A békét azonban csak az alkotmány és a vallás-szabadság legalább némi részben való biztosítása mellett köthetvén meg, miután ebbeli törekvései sikerre nem vezettek, újból fegyverhez kelle nyúlania.

A hadjáratot Thököly három hadtesttel indította meg. Az egyik *Balassa Imre* alatt Morvaországba, a másik az ifjabb *Petrőczy István* alatt Sziléziába volt betörendő, míg a fősereggel, melynek ereje 6000 főre ment, az új kassai főkapitánynyal, *Caprara* tábornokkal, maga akart szembeszállani. De Balassa a Vág vonalán Stahremberg által feltartóztatott, Petrőczy pedig a **Jablonka** szorosnál vereséget szenvedett. Thököly maga, míg Caprara tőle a bányavárosokat féltette, a Szepességen át Trencsénmegyébe menetelt, felkoncizolta **Bírócz** tájékán a Caraffa ezrednek Doria **Bírócz**. ezredes alatt álló vasas németjeit, s míg a rémület Pozsonyig terjedt, **Késmárk** alá szállván, a várost augusztus 26-án elfoglalta; **Késmárk**. majd **Lőcsét** is megtámadta, de ellene nem boldogult. **Lőcse**.

Ezután Sebestyén Endre erdélyi püspök közvetítésével Thököly a császári kormányval négy havi fegyverszünetet kötött.

A törökkel szövetségben végrehajtott 1681— 1682-ik évi hadjárat. Az 1681-ik év folyamán a bujdosók 1681—1682.
ügye döntő fordulatot vett azáltal, hogy a porta, hol az ügyeket most *Kara Musztafa* nagyvezír vezette, Lipót császárral az 1684-ben lejáró békét megújítani nem akarván, a magyarországi elégületleneket hatályosabban volt hajlandó segíteni. Ez Thökölyt arra bírta, hogy követeléseit fölemelvén, a béke megkötését mindaddig hátráltatta, mignem majd egy diadalmas hadjárat után azt mind magára, mind az országra hasznosabban fogja megköthetni.

1681 – 1682.

Májusban Thököly Ibrahim budai vezír-pasa által már határozott ígéretet vett arra nézve, hogy a fölkelés ügyének támogatására úgy az erdélyi fejedelem, mint a moldvai és havasalföldi vajdák, mint végre a nagyváradi és temesvári pasák utasítottai fognak.

Ez meg is történt és az 1681-ik év augusztus végén Apaffy Mihály fejedelem a vajdák segélyhadaival együtt 10,000 főnyi sereggel indult Debreczen felé, hogy ott a váradi és temesvári pasák 8000 főnyi és Thököly szintén 8000 főnyi hadaival egyesüljön.

H.-Böszörmény,
N.-Kálló.

Bárha ily módon a sereg 26,000 főnyi tekintélyes számra emelkedett, a hadjárat eredménye csekély volt. A szövetségesek megvették H.-Böszörményt, majd kevéssel ezután N.-Kállót. De a vezérek között az egyenetlenség hamar kitört, minek folytán Thököly saját seregével és a törökökkel a Tiszához vonult, hol Caprara tábornok mintegy 6000 főnyi sereggel állott, de Thököly közeledtére, harczot nem kockáztathatván, Kassára visszavonult. Apaffy és Teleky pedig, miután Szatmárt 5000 frtig megsarczolták, október vége felé az oláhokkal együtt Erdélybe tértek vissza.

E hadjárat, bár egészben eredménytelen volt, nagy hasznára vált Thökölynek, mert egyrészt a császár, kinek a francziákkal is új háborúja támadt, abból, hogy a porta a bujdosók ügyét magáévá tette, egy nagy török háboru készületeire jogosan következtetett, Thökölynek Saponara sárospataki kapitány által új békeajánlatokat tétetett, másrészt a porta is meggyőződött, hogy céljait nem a gyámoltalan Apaffy, hanem Thököly alkalmas elősegíteni. Thököly Imre, hogy házasságát, mely a császár engedélyétől függött, ne akadályoztassa, a bécsi udvarral a béketárgyalásokat ugyan folytatta, de ezalatt Budán 1682 május első napjaiban Ibrahim vezír-pasával és szerdár-ra megkötötte a szövetséget, mely neki Felső-Magyarország fejedelemségét és a porta védelmét 40,000 arany évi adó fejében biztosította.

Hazatérte után megülte menyegzőjét 1682 junius 15-én Munkácson Zrínyi Ilonával, mely összeköttetés nemesak hatalmát, befolyását, de a Rákóczy-ház óriási gazdagságával vagyonát is tetemesen növelte.

Csak rövid időt szentelt Thököly a házas élet első örökének

és a fegyverszünetet a bécsi kormánynak június 22-én felmond- 1681—1682.
ván, a nemességet közönséges fölkelésre szólította, a kurucz hada-
kat pedig fegyverre hívta. Június 25-én Madács Péter, Thököly
kapitánya, már **Rozsnyón** volt, és a bányavárosokat meghódolásra **Rozsnyó.**
hívta föl. Julius elején, miután a hadjáratot mindenekelőtt Kassa
elfoglalásával óhajtotta megindítani, *Madács Péter, Petneházy*
Dávid és *Harsányi György* elállották a Kassára vezető utakat és
július 7-én elfogták a Kassa parancsnokává kinevezett és 150 főnyi
kisérettel oda utazó *Herberstein* császári tábornokot, július 20-án
pedig *Szirmay Endre*, Thököly titkára, rajtaütéssel elfoglalta **Kassa** **Kassa.**
fellegvárát; de bár a várost Thököly kívülről, Szirmay pedig a fel-
legvárból hevesen lövette, annak őrsége azt csak a török hadak
megjelenése után, *augusztus 14-én* adta föl. Strassoldo a várost
nemcsak hogy meg nem segíthette, de sőt kénytelen volt Szt.-Bene-
dekre visszavonulni.

Thököly hadai ezután gyors hadműveletekkel elfoglalták **Eperjest, Lőcsét, Szádvárt és Tokajt.** A törökök már Kassára
menet hatalmukba kerítették **Ónodot.** **Eperjes. Lőcse. Szádvár. Tokaj. Ónod.**

A Thököly által vezetett főszereg és Ibrahim budai pasa 30,000 főnyi serege Kassáról augusztus 16-án **Fülek** alá száll- **Fülek.**
lottak, hol szeptember 2-án a porta parancsára Apaffy Mihály
fejedelem és Teleky is az erdélyi hadakkal csatlakoztak. Fülek
város rögtön az ostromlók kezeibe került, de a várat *Koháry*
István 4000 főnyi magyar és német őrséggel oly szívesen védel-
mezte, hogy az csak szeptember 10-én, miután az ostromlók a
vár előtt már 4000 főt vesztek, jutott a szövetségesek hatal-
mába s ekkor sem Koháry megadása, hanem az őrség árulása
folytán. Koháry, mint fogoly, Regécz várába szállíttatott.

Szeptember 16-án Ibrahim pasa szerdár, fényes ünnepélyes-
séggel *Thököly Imrét Magyarország királyává kiállotta ki*, és
kihirdetvén az erre vonatkozó athnámét, átadta Thökölynek a
koronát, a zászlót, a kardot és a köntöst és Thökölyt, koronával a
fején, két pasa által kísértette sátrába vissza.

Thököly, Bocskay példájára, nem fogadta el a királyi czimet
és magát csupán «fejedelemnek és a magyarországi részek urának»
nevezte.

Ibrahim pasa ezután serege zömével Budára visszatért, csak

1681—1682. csekély erőt hagyván Thököly mellett, Apaffy hadai szintén visszatertek Erdélybe. Thököly a törökök elvonulása után Petróczy Istvánt egy dandárral Morvaország és Szilézia dulására küldötte, maga pedig a bányakerületbe nyomúlt, hol majd 100.000 új aranyat, sok nemes érczet, melyből saját nevére pénzt veretett, foglalt le. Ezután hatalmába ejtet'e még Lévát és számos kisebb várat.

Léva.

A bécsi kormány, miután a császári hadak a francziák által voltak lekötve, Thököly ellen semmit sem tehetett, ki Felső-Magyarországnak egész a Vágig tényleg ura volt. Thököly követei a békét Bécsben ugyan meg nem köthették, de november 15-én fegyverszünetet kötöttek, mely Felső-Magyarországot egész a Garamig Thökölynek engedi át, a bányavárosok kivételével, melyekért a császár havonkint 3000 aranyat fizet. Thököly hadai ezután téli szállásokra tértek.

A bujdosók majd tíz évi száműzetés után visszatérhettek birtokaikba.

Thököly Imre ekkor ért hatalma, dicsősége tetőpontjára. De ezután megszűnik a nemzet alkotmányának és szabadságainak védelmezője lenni, s további küzdelmei, melyekben már csak saját személyi érdekeit védi s melyekben végre elbukik, összeesnek a 16 éves nagy török háborúval, mely a következő fejezetben foglaltatik.